

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Revealing Śiva's superiority by retelling Viṣṇu's deeds: Viṣṇu's manifestation myths in the Skandapurāṇa

Dokter-Mersch, S.

Citation

Dokter-Mersch, S. (2021, April 15). *Revealing Śiva's superiority by retelling Viṣṇu's deeds: Viṣṇu's manifestation myths in the Skandapurāṇa*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3160305>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3160305>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <https://hdl.handle.net/1887/3160305> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Dokter-Mersch, S.

Title: Revealing Śiva's superiority by retelling Viṣṇu's deeds: Viṣṇu's manifestation myths in the Skandapurāṇa

Issue Date: 2021-04-15

Appendix I: Summaries

I.1 The Narasiṃha myth

(SP 70.1—20) Vyāsa wants to know from Sanatkumāra what Śiva did after he had gone to Mount Mandara with Pārvatī. Sanatkumāra replies that Śiva and Pārvatī enjoy themselves in their palace, when the gods Indra, Śaśāṅka (“Moon”) and Vāyu (“Wind”) arrive. They have three requests for Śiva. The first concerns Viṣṇu, who, after he has killed the Daitya Hiranyakaśipu in the form of a Narasiṃha (“Man-Lion”), does not give up this terrifying body. Indra asks Śiva to make Viṣṇu return to his original form and Śiva promises he will do so. The second request concerns Vāyu himself. He does not want to be bodiless any longer, and Śiva immediately provides him with a large body. The third inquiry concerns Śaśāṅka himself. Due to a curse, he has a body that is subject to consumption and he asks Śiva to release him from this state. Śiva answers that if Śaśāṅka performs *tapas*, “asceticism”, he will be free from consumption. After this promise, the gods return home.

(SP 70.21—37) Inspired by the gods’ first request, Vyāsa wants to know how Hiranyakaśipu was killed by Narasiṃha. Sanatkumāra starts to relate the story of Narasiṃha. Kaśyapa and Diti had two sons: Hiranyakaśipu, the elder, and Hiranyākṣa, the younger. Once upon a time, Hiranyakaśipu was consecrated by Brahmā as the king of the Daityas, Vipracitti as the king of the Dānavas and Indra as the king of the gods. At a certain moment, Hiranyakaśipu decides that he wants to conquer the triple world (i.e. netherworld, earth and heaven) and sets off to Śrīparvata to practice severe *tapas* for two thousand divine years. Brahmā is so pleased with Hiranyakaśipu’s *tapas* that he offers him a boon. Hiranyakaśipu asks for immortality, inviolability, freedom from old age, and strength; not to be killed by a weapon, *mantra* (“sacrificial formula”), not by night nor by day, not by something wet nor something dry, not by a man nor by a woman. Having heard his request, Brahmā tells Hiranyakaśipu he should add a loophole. Hiranyakaśipu answers that in any other case, he shall die. Brahmā consents to this boon and leaves. Hiranyakaśipu immediately takes over the triple world.

(SP 70.38—end) Vyāsa wants to know more about Śrīparvata and Sanatkumāra narrates the Māhātmya (“Glorification”) of this extraordinary place.

(SP 71.1—47) As Hiranyakaśipu rules over the triple world, the gods are unhappy and seek refuge with Brahmā. Brahmā explains that he made Hiranyakaśipu state a loophole, so there is a solution to the problem. They should go to Viṣṇu, who will take up the form of a Man-Lion and kill Hiranyakaśipu by striking him with one hit. The gods do accordingly and ask Viṣṇu to help them. Viṣṇu is willing to do so, but he needs the gods to enter his body to stand a chance against Hiranyakaśipu. The gods enter his body, and Viṣṇu takes on a terrifying Man-Lion form and goes to Hiranyakaśipu's city. He slays all the guards attacking him. The Daityas that manage to escape inform Hiranyakaśipu about Narasiṃha. The king of Daityas orders some of his subjects to bring the Lion alive, for it shall be a nice pet for his queen. The Daityas set off, but upon seeing the terrifying Man-Lion, they immediately return to Hiranyakaśipu. Then the king himself takes his chariot and rushes to Narasiṃha. During a fierce fight, Narasiṃha eventually hits him with a single slap of his claw, kills Hiranyakaśipu at once and tears Hiranyakaśipu's chest open with his nails. All remaining Asuras flee to the netherworld, called Rasātala, Indra regains power over the heavens, and the gods return to their kingdoms.

(SP 71.48—end) Śiva, being informed by the three gods that Viṣṇu did not give up his Narasiṃha form, takes on the form of a Śarabha (i.e. a fierce, mythical animal) and goes to Narasiṃha. Narasiṃha starts a fight with the Śarabha, but as soon as he realizes that the Śarabha does not even flinch when he is hit, Narasiṃha recognizes that it is Śiva and starts praising him. Śiva is pleased with Viṣṇu's praise and tells him that earlier he had given Viṣṇu the boon that he will always make Viṣṇu return to his own body, whenever needed. Therefore, Śiva, still in the form of a Śarabha, tramples Narasiṃha with his feet and joins Viṣṇu with his previous divine body. Śiva then grants Viṣṇu the boon that he will be a slayer of Daityas. Śiva disappears and Viṣṇu returns to his own abode.

I.2 The Varāha myth

I.2.1 What preceded

(SP 73) After Hiranyakaśipu has been killed by Viṣṇu as Narasiṃha, his brother Hiranyākṣa takes up the throne as king of the Daityas. Desiring a son, he practises severe *tapas* and as a result, he receives Andhaka as a son, who is born from the darkness (*andhas*) created by Devī and Śiva. (SP 74) Being unhappy with his blindness, Andhaka

starts practicing *tapas*. As a reward, Brahmā does not only grant him eyesight but also a boon. Andhaka wants to be unable to be killed, except when he does not bow down to Pārvatī, and is granted this wish. (SP 75.1—76.13) Hiranyākṣa organizes a Kaumudī festival and a Devarātri festival to celebrate Andhaka’s successful *tapas*.

I.2.2 The Varāha myth

(SP 76.14—end) After the Kaumudī festival, all Daityas and Dānavas come together in the assembly hall, (SP 77) and Hiranyākṣa addresses them: he wants to kill the slayer of his brother. The Asuras agree, offer to help and prepare for battle. (SP 78) When the gods hear about the Asuras approaching, they also prepare for battle. (SP 79—92) A great war between the gods and Asuras takes place for countless years. (SP 93) After this long fight, Hiranyākṣa finally conquers the abodes of the gods, starting with Amarāvatī, (SP 94) then the abode of Varuṇa and Yama (SP 95) and finally Laṅkā. Hiranyākṣa proceeds to the earth and forces her to accept him as his husband. He takes her to Rasātala, where he binds her, guarded by thousands of Nāgas (i.e. mythical serpents).

(SP 96) As Hiranyākṣa rules over the triple world, the gods start to weaken. Brahmā notices the poor condition of the gods and decides to help them. He gives them power and tells them to be patient, for Hiranyākṣa’s power will perish and then Viṣṇu will kill him. The gods are not appeased though and ask Brahmā where they should live, now that their kingdoms have been stolen. Brahmā replies that they should take their abodes in the subjects of Hiranyākṣa. In this way, they will be strengthened. The gods do as they are told. This enrages Hiranyākṣa, and he destroys everything on earth.

(SP 97) The gods suffer a lot seeing the earth being tormented like that, so they visit Brahmā again. He assures them not to be afraid because Hiranyākṣa’s time has come. They should all go to Viṣṇu and ask him for help. Brahmā explains that at Hiranyākṣa’s birth, it was prophesized that Hiranyākṣa cannot be killed by a man, a god or an animal, not on earth, in fire, space or the worlds, so Viṣṇu will kill him as a Naravarāha, “Man-Boar”, in Pātāla, “the netherworld”. The gods are pleased to hear this and go to Viṣṇu and praise him. After this long eulogy, Viṣṇu tells the gods that he will take up a boar-form, but that he also needs them to enter his body, because he is unable to conquer the Daitya by himself.

(SP 98) The gods prepare the boar-body for Viṣṇu. Each of Varāha's limbs becomes inhabited by the gods, as well as natural and sacrificial elements. The sages illuminate Viṣṇu's *tejas*, "energy", with their own *tejas*, so that Viṣṇu becomes strong and confident that he will kill Hiranyākṣa. Brahmā, on the other hand, warns Viṣṇu that this Daitya is not like Hiranyakaśipu. Therefore, the gods request Śiva to strengthen Viṣṇu with his *tejas* as well. Śiva promises that Viṣṇu will immediately kill Hiranyākṣa when his *tejas* enters him. After this promise, Brahmā does a protection ritual, and Viṣṇu as Varāha takes off.

(SP 99) He enters the ocean and sees a variety of fabulous fish. He does a *pradakṣiṇa*, "circumambulation", around Hayaśiras, passes various places—Maināka, Bhogavatī, the cities of Varuṇa, Surabhī, Kaṅka, Vāsuki, Takṣaka and Śeṣa—and finally, he reaches Rasātala, where Hiranyākṣa lives.

(SP 100) At that moment, terrifying omens appear. Hiranyākṣa recognizes them and knows that the gods have resorted to something yet unknown and that they will start a war. Prahlāda, Hiranyakaśipu's son, warns his uncle Hiranyākṣa: he has seen in a dream that someone with the body of a human and a boar defeats Hiranyākṣa. His advice is to behave properly, so that this shall not happen. Hiranyākṣa answers that he knows that he will lose his kingdom, for he too had a dream. However, in his dream, he did not see a Man-Boar, but Śiva, telling him to return his royal insignia to Indra. The dream ended with Śiva offering Hiranyākṣa to always live near him. The Daityas that are present there respond that dreams are not true, so they will fight against the gods, without Hiranyākṣa. However, Hiranyākṣa replies that when death is ordained by Śiva, it will come: there is no way of escaping it, so he might as well go into battle himself. The discussion is interrupted by a Dānava rushing into the assembly hall announcing that at the sea shore, he saw a Boar, whose limbs are inhabited by gods and sages, and that he is coming to the city. According to Prahlāda, there is no doubt that this is not an ordinary Boar, but the bearer of the discus and the plough, i.e. Viṣṇu. Hiranyākṣa wants to take revenge with the slayer of his brother. He sends out an army of Daityas and Dānavas to inquire who this Boar is exactly.

(SP 101) The Asuras rush to Varāha and attack him. The Boar wants to know why they are assaulting him, for he is just a harmless boar. The Daityas ask him why he has come here and where he is going. Varāha replies that he is just roaming around and that

his wife has been taken by someone else. The Daityas are not convinced: this is not a place to roam around, so they will kill him and bring him to their king. Varāha replies that he has done nothing wrong. If they are after his meat though, they might as well try to kill him, but Varāha is convinced that they will not succeed. The Asuras and Varāha start to fight.

(SP 102) Only one Asura survives and goes to Hiranyākṣa. He explains that the Boar is too strong to be conquered. Those Asuras that had stayed behind in the palace say they will fight anyway, but Hiranyākṣa should not go into war with them. The king consents and commands for battle. At that moment, Varāha reaches Hiranyākṣa's city, called Āsmakapura. The fighting immediately begins.

(SP 103) Varāha tells the Asuras that since he is an animal, they should fight him without weapons and one by one; only then, it will be a fair fight. Although Andhaka agrees, Prahlāda says that animals are always killed by weapons, so it is in fact a fair fight. They should all, Prahlāda continues, kill this animal who is actually the wicked Viṣṇu trying to deceive them. The Asuras attack Varāha and they all fight.

(SP 104) After a long battle, Varāha throws the Dānava called Vipracitti towards the city, who crashes on Hiranyākṣa's palace. Hiranyākṣa asks who threw him. Vipracitti tells him that this Boar is unequalled and remains unharmed by their weapons. The Boar must be using sorcery and cannot be conquered. However, Hiranyākṣa sees the arrival of the Boar as a challenge and thinks himself victorious, so he prepares for battle.

(SP 105) Hiranyākṣa sets off being surrounded by Daityas and Dānavas. As they reach Varāha, Hiranyākṣa starts the fight. He pierces Varāha with his arrows, and Varāha falls unconscious on the ground. The gods revive him through *mantras*, but Varāha is caught again and is tied by Nāgas. This time, Garuḍa, Viṣṇu's vehicle and assistant, rescues Varāha. Once more, Varāha is attacked heavily by Hiranyākṣa's arrow, but he is strengthened by the gods, filling him with their *tapas*, "austerity". (SP 106) The battle continues. Having used various weapons, Hiranyākṣa finally resorts to his spear and hurls it at the Boar. (SP 107) Varāha does not see the spear coming and falls on the ground being pierced by it. At that moment, Brahmā recalls Śiva's consent to help Viṣṇu. Śiva's divine *tejas* enters Varāha and strengthens him. The Boar gets up again and removes the spear from his body. With the weapon, he attacks Hiranyākṣa in the heart, but Hiranyākṣa

manages to cut out the spear and takes a sword instead to attack the Boar again, and the fight continues for many years. Finally, the time comes that Hiraṇyākṣa weakens. At that moment, a bodiless voice speaks to Varāha, saying that it is impossible to kill the Daitya king if he keeps on fighting like this. Instead, Varāha should take the “Māheśvara *cakra*”, “Śiva’s discus”, in order to slay him. He does so and the *cakra* cuts off Hiraṇyākṣa’s head. The king of Daityas is dead.

(SP 108) The gods rejoice, *dharma* is restored, everything returns to its original state and the *cakra* disappears. Then Viṣṇu remembers that the earth is still kept hostage and starts looking for her. He finds her bound by Nāgas and drives them away. He lifts her from the water, as she hangs on to the sprout of his fang, and he puts her back into her own place. Varāha gives the triple world back to Indra. The gods and sages ask Viṣṇu to return to his original form. He says that he will do so, but not until he has enjoyed this boar-form a little longer on earth. While the gods return to their homes, Varāha starts roaming around, enjoys himself with other boars, deer and Apsarases in the form of female boars, and celebrates his victory with a festival.

(SP 109) After a long time, Varāha’s wife Citralekhā gives birth to their son Vṛka. Vṛka is always roaming around on earth and one day, he reaches Skanda’s abode in the Himālaya. He uproots trees and wrecks the entire palace garden. Skanda is away at that moment, visiting his father Śiva. Because of the sound of Vṛka roaring and the sound of trees breaking, one of Skanda’s Gaṇapas (lit. “Protectors of Gaṇas”, i.e. Skanda’s attendants), called Kokavakra, comes to size up the situation. He asks Vṛka who he is and, despite of the damage Vṛka caused, Kokavakra does not punish him because he is impressed by his power and body. Kokavakra will even tell Skanda not to be angry with the little boar. Vṛka, however, replies that he is not afraid of anyone and throws a tree at Kokavakra. They fight for some time, but Kokavakra manages to tie Vṛka down. When Skanda comes home, Kokavakra explains what happened. Skanda replies that he cannot set Vṛka free without punishment because Śiva would think him to be weak. All of Skanda’s Gaṇapas then go to the boar to torture him. Nārada observes the situation and goes to Varāha to tell him about it. This infuriates Varāha, and he sets out to help his son. (SP 110) When he arrives, he finds Skanda playing with Vṛka and immediately starts fighting Skanda. Varāha uses his *cakra*, but to no avail. Skanda takes his Saṃvartikā

spear, which he has received from Śiva when he visited him, and throws it at Varāha. The spear destroys all arrows that are discharged at him and pierces Varāha's heart. Thanks to this shot, Viṣṇu returns to his old body. He goes to Śiva's abode to praise Śiva. Śiva is pleased with his devotion and grants him a boon. Viṣṇu asks him to teach the *pāśupatavrata*, "the Pāśupata observance", so that he and the gods will be invincible in battle against the Daityas. Śiva consents and takes off to Mount Sumeru to teach the *vrata*.

I.3 The Vāmana myth

I.3.1 What preceded

(SP_{Bh} 113 and 115.1—116.3) When Viṣṇu has slain Hiranyākṣa as Varāha, new wars between the gods and Asuras are fought. First, the Amṛtamanthana war takes place, in which Prahlāda, Hiranyakaśipu's son, is conquered, (SP_{Bh} 116.4—13ab) and then the Āṭibaka war, in which Virocana, Prahlāda's son, is killed.

I.3.2 The Vāmana myth

(SP_{Bh} 116.13cd—28) When Virocana is killed, his son Bali is consecrated by Brahmā as king. Bali conquers the triple world. As Bali rules, the gods are unhappy, so Brahmā approaches them and prophesizes that, even though Bali is righteous, well-disposed to Brahmins, immortal and someone who has obtained a boon earlier, Viṣṇu will conquer the Daitya. Viṣṇu shall beg Bali for three steps on earth in the form of a dwarfish Brahmin. As soon as Bali grants him this gift, Viṣṇu will cover the entire world with one step, he will make his second step in the sky, and Brahmā will give him the third step. This is how the gods will regain their kingdom. The gods agree to Brahmā's idea and go to Viṣṇu, telling him that he should go to Bali immediately, since he is being consecrated in a horse sacrifice at this very moment, and tomorrow morning the concluding ritual bath will take place. Viṣṇu agrees to the plan.

(SP_{Bh} 116.29—45) Meanwhile, Nārada, the messenger of the gods, goes to Bali to warn him that Viṣṇu will approach him in the form of a Brahmin and will ask him for three strides in order to win back the kingdom. Bali should not consent to his wish, for he will otherwise lose his kingdom. Bali does not follow Nārada's advise though and explains that he should always give to whoever begs. Puzzled by Bali's reply, Nārada leaves.

(SP_{Bh} 116.46—92) When a day has passed, during the night, Viṣṇu goes to Bali in the form of Vāmana, a dwarfish Brahmin. He finds Bali busy donating all kinds of goods to Brahmins. Vāmana approaches Bali to ask him for something as well. Bali recognizes Viṣṇu, who has abandoned the *dharma*, “rules”, of the *kṣatriyas*, “the warriors”, to whom Viṣṇu actually belongs, and has disguised himself as Brahmin. Still, he will give whatever he desires, if it can be given. Vāmana admits that he is indeed Viṣṇu, but that he has no desire for the kingdom anymore. Instead, he asks for a house, measuring three steps of his. At this moment, Śukra, one of the attending Asuras, steps in and warns Bali not to give it. Bali does not listen to him either and grants Vāmana the house. As Bali pours water into Vāmana’s hand, by way of making the gift official, Prahlāda and other Asuras still try to prevent Bali from giving the three strides. Prahlāda explains that Asuras should always adhere to *adharma*, “non-righteousness”, such as cheating and stealing sacrifices, not to *dharma*, “righteousness”. According to Prahlāda, Bali should follow his forefathers’ example and fight against the gods. But again, Bali does not listen to the warning. In order to show that it is better to disobey the deeds of one’s forefathers if these are bad, he tells the story of the sage Vāmadeva and Aśvatarī, (SP_{Bh} 116.93—127) in which three generations of kings perform bad deeds and are therefore killed. It is only when the fourth king in line decides to diverge from the cruel deeds of his predecessors that his life is spared and gets great rewards.

(SP_{Bh} 116.128—117.20) Taking this story as an example, Bali continues pouring water into Vāmana’s hand. At that moment, Viṣṇu takes up an enormous body, with which he starts striding his three steps, while resorting to the power of Rudra and Brahmā. With his first stride, he covers the entire earth from the far East to the far West. With his second stride, he covers the sky. And to make his third stride, he raises his foot passing the heavens called Svarloka and Janaloka, and the step is not completed yet. As Viṣṇu is striding, Asuras attack him. Then Brahmā comes to an agreement with Bali, who is bound by Nāgas, that he should give the kingdom back to Viṣṇu⁴⁶⁸. Bali does accordingly and enters Pātāla, “the netherworld”.

---

⁴⁶⁸ In section 2.3, I argue that several verses may have been lost during the transmission of the text. As a result, the text does not explain how the third step finishes, nor how and why Bali is bound.

(SP_{Bh} 117.21—118.1) Vyāsa wants to know what happened when the triple world was conquered back. Sanatkumāra replies that the gods praise Viṣṇu for his great deed. Because of this praise, Viṣṇu becomes so proud of himself that his highest *yoga*, “power”, disappears, and Pāpmā, “Sin”, coming from the Asuras, enters him, and he becomes a Dwarf again.

(SP_{Bh} 118.2—20) The gods do not understand what just happened, so the sages arrive to explain after having consulted Brahmā. They say that since Viṣṇu had abandoned his own *dharma* of the *kṣatriyas* and accepted the kingdom as a gift, he is entered by Pāpmā. Therefore, the gods and the sages should all make Viṣṇu bathe in *tīrthas*, “bathing places”, and make him perform a horse sacrifice. Then they will see Śiva, who will purify Viṣṇu, and Viṣṇu will be released from Pāpmā. Having overheard the plan, the gods and sages start the pilgrimage with Viṣṇu. They first encounter the beautiful place of Suṣumnā, which has many lotuses, all kinds of gems and a Viṣṇu temple. (SP_{Bh} 118.21—30) In Suṣumnā, Indra steals a lotus from the sage Agastya. (SP_{Bh} 118.31—end) As they proceed, they meet a parrot in a dead tree. Indra tests the parrot’s loyalty to the tree by offering him several boons. The parrot stands the test, and as a reward, Indra revives the tree. (SP_{Bh} 119.1—50) In Kṛmilā, they see a female Brahmin called Gautamī, whose son died because of a snake bite. A hunter catches the snake. However, since Gautamī learns from the gods of death that one dies because of one’s own *dharma*, she asks the hunter to release the snake. Thanks to this generous deed, her son is revived. (SP_{Bh} 119.51—104) In Kṛtyā, the story of Tṛṇabindu is told, in which seven Brahmins are tormented by king Tṛṇabindu for not performing a sacrifice for him. The king sends an evil spirit to them, but thanks to a trick by Indra, disguising himself as a wandering mendicant, Indra is able to kill the spirit. After killing her, Indra steals lotuses from the gods and sages, but returns them when the gods ask him to do so.

(SP_{Bh} 119.105—end) When the gods and sages have bathed Viṣṇu at the *tīrtha*⁴⁶⁹, they go to the top of the Himavat and make Viṣṇu perform a horse sacrifice, where Śiva appears. (SP_{Bh} 120.1—19) Vyāsa wants to know where Śiva went, when he saw the

---

⁴⁶⁹ In note 355, I argue that in the text as it is transmitted to us today, the last *tīrtha* is not mentioned by name, but that in an earlier stage of the transmission of the text, the place was probably Suṣumnā.

sacrifice. Sanatkumāra replies that Śiva and Pārvatī went to the cremation grounds in Ujjayinī, where a jackal and a vulture try to trick the family of a deceased boy to leave him behind, so that they can eat him. But then Śiva appears and offers the family a boon. The family wants the boy to be revived. Śiva does not only revive the boy, but makes him a Ganeśa, “Lord of Gaṇas”, and creates a temple at that place.

(SP_{Bh} 120.20—121.end) Having done this, Śiva goes to the top of the Himavat and tells the gods that they should request a boon. They ask Śiva to complete the sacrifice, release Viṣṇu from sin and give the gods their strength back. Śiva completes the sacrifice and splits the mountain into two with his trident. Because of this splitting, streams of water break out that purify Viṣṇu, and Pāpmā leaves his body. Śiva tells her that the gods should no longer be tormented by her, that this place will be her much-honoured abode and that it will be more meritorious than all other *tīrthas*, destroying all sins and rescuing the seven previous and future generations. This *tīrtha* will be known as Saṃdhyā. Having heard Śiva’s speech, the gods make a temple there and go back to heaven. Viṣṇu goes to Śivakūṭa, performing a horse sacrifice and worshipping Śiva for 1,006 years and six months. This pleases Śiva, so he approaches Viṣṇu with his entire entourage and offers Viṣṇu a boon. Viṣṇu asks him to tell him how he will not be contaminated by sin or *tapas*. Śiva replies that Viṣṇu should perform the *mahāvrata*, “the great observance”. When Viṣṇu has performed this *pāśupatavrata* for twelve divine years, he obtains supremacy. Thereafter, Śiva gives half of his body to Viṣṇu, and Viṣṇu reaches union with Śiva, becoming Viṣṇuśaṃkara.

Appendix II: Figures

Figure 1: Varāha. Udayagiri Cave 5, early fifth century CE (Udayagiri, Madhya Pradesh, India)⁴⁷⁰

---

⁴⁷⁰ All photographs are my own.

Figure 2: Varāha. Eran, late fifth century CE (Eran, Madhya Pradesh, India)

Figure 3: Harihara. Madhya Pradesh, seventh century CE, presently kept at National Museum (New Delhi, Uttar Pradesh, India)

Appendix III: Critical edition of chapters 108, 109 and 110 of the *Skandapurāṇa*

The following chapters will be published in SP Vol. V, forth. The ‘Symbols and Abbreviations in the Apparatus’ and the ‘Sigla of the Manuscripts Used’ preceding the chapters are extracted from this volume.

Symbols and Abbreviations in the Apparatus

- ⟨ ⟩ In the layer of apparatus recording lacunae, these brackets enclose references (by *pāda* letter and raised syllable number) to illegible or lost syllables in the Nepalese manuscripts.
In the registers with variants, they enclose syllables of a manuscript reading that have been cancelled.
- ( ) In the layer of apparatus recording lacunae, these parentheses enclose references (by *pāda* letter and raised syllable number) to poorly legible syllables in the Nepalese manuscripts.
In the registers with variants, they are used in reporting a manuscript reading to enclose syllables that are uncertain. They are also used after a siglum to enclose comments in English.
In the main, lowest register, only when a lemma is long, they are used to enclose the siglum of a manuscript that supports the lemma except for minor differences. The minor differences in the manuscript reading are recorded separately in a layer of apparatus devoted to the readings of the recension to which it belongs.
- Used within the layer of apparatus recording lacunae to indicate that a lacuna extends beyond the verse boundary.
- ++ Enclose syllables of a manuscript reading that have been added (usually in the margin, occasionally between lines).
- { } Enclose variants of individual manuscripts reported within a larger variant of the group to save space (cf. SP I, 52).
• Used to separate different lemmas within the same *pāda*.
□ Represents a gap left open by a scribe.
- ... Used to represent illegible or lost syllables in a manuscript reading when the illegible or lost portion extends beyond the lemma.
- ± Used only in the layer of apparatus devoted to the readings of the *Am-bikākhaṇḍa* recension, to indicate that trivial individual variants within a larger variant have been suppressed.
- ◡ ◡ ◡ Used to represent illegible or lost syllables that should be assumed to be metrically light, heavy or indifferent.
- * After a siglum, denotes the second occurrence of a line that is repeated.

conj.	conjecture	em.	emendation
ac	before correction	pc	after correction
f.	folio	col.	colophon
r	recto	v	verso
om.	omit(s)	i.m.	in the margin
sec.	second	m.c.	metri causa

Sigla of the Manuscripts Used

- S₁ National Archives, Kathmandu, MS 2–229. Rotographs preserved in the Bodleian Library, Oxford, as MS Max Müller, Rotogr. 34. Described in Shastri 1905, 141–146; Gambier Parry 1930, 22–25 (No. 22); *Bṛhatsūcīpatram* vol. 8, 278; Bhaṭṭarāi 1988, *prastāvanā* p. 37. Microfilmed by the NGMPP on reel No. B 11/4. Palm leaf, early Nepalese ‘Licchavi’ script. Bhaṭṭarāi’s siglum *kha*. This manuscript is dated 234 (AD 810/811). For further description see SP I, 32.
- S₂ National Archives, Kathmandu, MS 1–831. Described in *Bṛhatsūcīpatram* vol. 8, 292; Bhaṭṭarāi 1988, *prastāvanā* p. 36. Microfilmed by the NGMPP on reel B 12/3. Palm leaf, early Nepalese ‘Licchavi’ script. Bhaṭṭarāi’s siglum *ka*. Undated. For further description see SP I, 33.
- S₃ Bodleian Library, Oxford, MS Sansk. a. 14 (R). Palm leaf, early Nepalese ‘Licchavi’ script. This manuscript was acquired by the Bodleian Library in 1992; it is not listed in any printed catalogue, and was not used by Bhaṭṭarāi. Undated. For further description see SP I, 33f.
- R Asiatic Society, Calcutta, MS G–3909. Paper, an early Bengali script. Described in Shastri 1928, 568–572. Dated Śaka 1604 (AD 1682). Not used by Bhaṭṭarāi. For further description see SP I, 34f.
- A₂ India Office Library MS 662–663. Described in Eggeling 1899, 1321b–1323a. Paper, Devanāgarī script. Not used by Bhaṭṭarāi. See SP I, 35. On the occasional spare use of this manuscript, see SP III, 61.
- A₃ Asiatic Society, Calcutta, MS G–972. Described in Mitra 1882, 117–121; Shastri 1928, 579 (see also the Preface p. clxxviii); Bhaṭṭarāi 1988, *prastāvanā* p. 37. Paper, Devanāgarī script. This is the only A manuscript used (or mentioned) by Bhaṭṭarāi (his siglum *gha*). See SP I, 35.
- A₄ Sanskrit College, Varanasi, MS 14311. Paper, Devanāgarī script. Described in *The Pandit* vol. 4, supplement (February 1, 1870), p. 1; Catalogue of the Sanskrit College Library n.d., 237; 1957, 10. Not used by Bhaṭṭarāi. See SP I, 35.
- A₇ Dhakka University Library, MS 3376. Paper, an early Bengali script. Mentioned in the *New Catalogus Catalogorum* I, 362. Not used by Bhaṭṭarāi. See SP II A, 10f.
- A We use this siglum to denote the above-mentioned *Ambikākhaṇḍa* manuscripts as a group, or a reading unanimously shared by them all. See SP III, 62f.

अष्टोत्तरशतो ऽध्यायः ।

सनत्कुमार उवाच ।

तस्मिन्विनिहते दैत्ये सुराः सर्वे ऽभितुष्टुवुः ।

ऋषयश्च तपोयुक्ताः पुष्पवृक्षश्च पेटिरे ॥ १ ॥

देवदुन्दुभयो नेदुरदृश्याः सुमहास्वनाः ।

भूतानां चाभवच्छर्म प्रकृतिस्थं जगद्धभौ ॥ २ ॥

जगामादृश्यतां चक्रं ततः स्वस्था बभुः सुराः ।

ऋषयश्चैव लोकाश्च दैत्यं च ददृशुर्हतम् ॥ ३ ॥

असुरापि हि ते सर्वे पुरद्वाराणि सर्वशः ।

पिधाय यत्नात्संनद्धाः प्राकारेष्ववतस्थिरे ॥ ४ ॥

ते भीता मुक्तकेशाश्च रजोध्वस्ता भयार्दिताः ।

जीवितं संपरीप्सन्तः स्थिताः प्राकारगास्तदा ॥ ५ ॥

1c °श्च] (°स्ते) R 1d °वृक्षश्च पेटिरे] °वृष्टिः पपात च R 2b °रदृश्याः सु°] °रदृश्याश्च R 2c °वच्छर्म] °वत् कान्तिः R 3b स्वस्था] सुस्था R 4a असुरापि हि] असुराश्चापि R 4b पुरद्वाराणि] दुदृवुश्चैव R^{pc}, ॐ(द्व)ॐ ॐ(स्थ) R^{ac} 4c °त्संनद्धाः] °द्वान्नद्धाः R 4d °ष्ववतस्थिरे] °शु रणात्ततः R (unmetrical) 5c संपरीप्सन्तः] परिलप्सन्तः R 5d °गास्तदा] °संस्थिताः R

1d °वृक्षश्च पेटिरे] °वृष्टिः पपातिरे A 2b °महास्वनाः] A₇, °महात्मना A₃A₄ 2c °नां चाभवच्छर्म] °नामभवच्छर्म A 3b स्वस्था] सुस्था A 3d दैत्यं च] तं दैत्यं A 4a असुरापि हि] असुरा अपि A 4c पिधाय] A₃A₇^{pc}, विधाय A₄, (वि)पिधाय A₇ • यत्नात्] यत्ताः A₃, यत्ता A₄A₇ 4d प्राकारेष्ववतस्थिरे] A₇, प्रविकारेष्ववस्थिरे A₃A₄ 5a भीता] A₄A₇, भिता A₃ 5b रजो°] A₇, राजा° A₃A₄ 5c संपरीप्सन्तः] स्वं परीप्सन्तः A 5d स्थिताः प्राकारगास्तदा] प्राकारांत{°रान्तः° A₇}स्थितास्तदा A±

Manuscripts available for this chapter: S₁ photos 4.7a (f. 165^v), 4.8b (f. 166^f) and 4.9a (f. 166^v); S₂ exposures 115b–116b (f. 150^f–151^f); S₃ f. 165^v–166^v; R f. 181^v–182^f; A₃ f. 108^v–109^f; A₄ f. 152^v–153^v; A₇ f. 153^v–154^v.

3(b³–b⁴) S₁ 4(a¹–a²)(c¹) S₁ 5(a⁷) S₁

1b सुराः] S₁^{pc}RABh, सुरा S₁^{ac}S₂S₃ 1c °युक्ताः] S₁^{pc}S₂^{pc}RABh, युक्ता S₁^{ac}S₂^{ac}S₃ 1d पुष्पवृक्षश्च] S₂^{pc}S₃Bh, पुष्पवृक्षाश्च S₁, प्रष्पवृक्षश्च S₂^{ac} • पेटिरे] S₂S₃Bh, येदिरे S₁^{pc}, पेदिरे S₁^{ac} 2c °नां चाभवच्छ°] S₂S₃Bh, °नाच्च भवच्छ° S₁ 2d जगद्ध°] S₁S₂RABh, जगद्ध° S₃ 3ab जगामादृश्यतां चक्रं ततः] S₁S₂RABh, जगाम दृश्यता चक्रं ततः+ S₃ 3b बभुः] S₂S₃RA, °भवन् S₁Bh • सुराः] S₁S₂S₃^{pc}RABh, स्वराः S₃^{ac} 3d च] S₁S₂S₃R, तं Bh (conj.) • ददृशुर्] S₁S₂RABh, ददृशु S₃ (unmetrical) 4a असुरापि हि] S₂S₃, ॐ ॐरापि हि S₁, असुरा अपि Bh • ते स°] S₁RABh, तेस्स° S₂^{pc}, तैस्स° S₂^{ac}, तै स° S₃ 4b पुर°] S₁^{pc}S₂S₃ABh, पुरा° S₁^{ac} 4c पिधाय] S₁^{ac}S₂^{pc}S₃^{pc}RA₃A₇^{pc}Bh, (वा)धाय S₁^{pc}, पि(था)य S₂^{ac}S₃^{ac} • यत्नात्संनद्धाः] S₂^{pc}S₃^{pc}Bh, यत्ना+° सन्नद्धाः S₁, यत्नात्सन्नद्धा S₂^{ac}S₃^{ac} 4d प्राकारेष्व°] S₂^{pc}S₃A₇, प्राकारेस्व° S₁, प्राकारे(स्व°) S₂^{ac}, प्राकरेष्व Bh (typo) 5a भीता] S₁RA₃A₇Bh, भीत° S₂S₃ 5b रजो°] S₁^{pc}S₂S₃RA₇Bh, राजो° S₁^{ac} • भयार्दिताः] S₁S₂^{pc}RABh, भयार्दिता S₂^{ac}S₃^{pc}, भयार्दिता S₃^{ac} 5c जीवितं] S₁S₂RABh, जीवित S₃ (unmetrical) • संपरीप्सन्तः] S₁S₂^{pc}Bh, सम्परीप्सन्त S₂^{ac}, संपरीप्सन्त S₃ 5d स्थिताः] S₁S₂^{pc}RABh, स्थिता S₂^{ac}S₃ • °स्तदा] S₂S₃A₃A₇^{pc}Bh, °स्तथा S₁

भगवानपि दीप्तार्चिर्हविषेद्ध इवानलः ।
 भीषयानो ऽसुरान्सर्वान्पृथिवीमन्वचिन्वत ॥ ६ ॥
 स बहिः सर्वतो ऽन्विष्य उत्पात्य च महीरुहान् ।
 प्रणष्टामिव गां गोपः समन्तादन्वचिन्वत ॥ ७ ॥
 पर्वतान्स तदोत्पात्य देवोद्यानान्यचूर्णयत् ।
 आरामान्स तडागानि बभञ्ज च ररास च ॥ ८ ॥
 ततो दक्षिणतो गत्वा मुहूर्तं देवसत्तमः ।
 शङ्खं पर्वतमासाद्य ननर्द जलदो यथा ॥ ९ ॥
 असुरापि हि ते भीताः प्राकारान्तरसंस्थिताः ।
 अवेक्षन्त मृगेन्द्रं तं धावन्तं सर्वतोदिशः ॥ १० ॥
 सो ऽपि देवस्तदा शङ्खमुत्पात्य नगमुत्तमम् ।
 अपश्यत्पृथिवीं बद्धां रक्ष्यमाणां च दानवैः ॥ ११ ॥
 सागराम्भसि विक्षिप्य शङ्खं तं पर्वतोत्तमम् ।
 अवधीद्दानवान्सर्वान्मेदिन्या ये ऽभिरक्षिणः ॥ १२ ॥

6b °हविषेद्ध इवानलः] °हविषेवो{°व R^{ac}}ज्वलानलः R 6d °चिन्वत] °चिन्तत R 7c गां गो-
 पः] गाङ्गेय R 7d °चिन्वत] °चिन्तत R 8c तडागानि] तडागांश्च R 9a ततो] ततो R^{pc},
 ततो R^{ac} 9c शङ्खं] शङ्ख° R 10a असुरापि हि] असुराश्चापि R 10b °संस्थिताः] °मास्थिताः
 R

6a दीप्तार्चिर्] A₃A₇, दीप्तार्चि A₄ 6b °षेद्ध] A₃A₄, °षे(त्स) A₇ • इवानलः] विरोचनः A₃A₄
 A₇^{ac}, विवाचलः A₇^{pc} 6d °मन्वचिन्वत] °मनुचिन्तत A₃A₇, °मनुचिन्तत A₄ (unmetrical) 7a
 स बहिः सर्वतो ऽन्विष्य] सर्वतोत्क्षिप्य वेगेन A 7c प्रणष्टामिव] प्रणष्टानि च A • गोपः] गौघः
 A₃, गौघः A₄A₇ 7d °दन्वचिन्वत] °दनुचिन्तयत् A 8b देवोद्यानान्य°] देवो{°व° A₄} द्वाराण्य°
 A 8c आरामान्] अवसान् A 8d ररास] ननाद A 9c शङ्खं] A₃A₇^{ac}, शखं A₄, शङ्ख° A₇^{pc}
 10a असुरापि हि] असुरा अपि A 10b °संस्थिताः] °मास्थिताः{°तः A₄A₇^{ac}} A 10c अवेक्ष-
 न्त] अवेक्षत A 11b नगमुत्तमम्] नगसत्तमं A 11d रक्ष्यमाणं] रक्षमाण A 12b पर्वतोत्तमम्]
 स मृगेत्तमं{°मः A₇^{pc}} A

6(d³-d⁸) S₂ 7(a⁸, b⁶) S₁, (a¹-a³) S₂, (b⁸) S₃ 8(d¹-d⁷)(d⁸) S₁ 9(d⁸) S₂ 10(b¹-b³) S₂
 11(d⁶-d⁸) S₁

6a दीप्तार्चिर्] S₁^{pc}S₂RA₃A₇Bh, दीप्तार्चिर् S₁^{ac}, दीप्तार्चि S₃ 6b °षेद्ध] S₂S₃A₃A₄Bh, °षाक्त S₁
 6d °चिन्वत] S₁Bh, (°चिन्वतः) S₂, °चिन्वतः S₃ 7b उत्पात्य] S₁S₂RABh, उत्पात्या S₃ •
 महीरुहान्] S₁S₂RABh, महीरु(जा)न् S₃^{pc}, महीरुहं S₃^{ac} 7c प्रणष्टामि°] S₂RBh, प्रनष्टा इ° S₁,
 प्रनष्टामि° S₃ • गां गोपः] S₂^{pc}Bh, गाङ्गोपाः S₁, गां गोप S₂^{ac}S₃^{pc}, गा गोप S₃^{ac} 7d °द-
 न्वचिन्वत] S₁S₂^{pc}Bh, °दन्वचिन्वतः S₂^{ac}S₃^{ac}, °दन्वचिन्वतः S₃^{pc} 8a तदो°] S₂S₃RABh, ततो°
 S₁ 8b देवो°] S₂S₃RA₃A₇, दैत्यो° S₁Bh • °चूर्णयत्] S₁S₂^{pc}RABh, °चूर्णयम् S₂^{ac}, °चू-
 र्णयं S₃ 8c आरामान्] S₂RBh, आरामः S₁, आरामं S₃ 9a ततो] S₁S₂S₃^{pc}ABh, भतो S₃^{ac}
 9c शङ्खं] S₁^{pc}S₂A₃A₇^{ac}Bh, शङ्ख° S₁^{ac}S₃ 9d ननर्द] S₁S₂RABh, ननर्दा S₃ 10a असुरापि हि]
 S₁S₂S₃, असुरा ह्यपि Bh (conj.) • भीताः] S₁S₂^{pc}RABh, भीता S₂^{ac}S₃ 10b °संस्थिताः] S₁
 S₂Bh, °संस्थिताः+ S₃ 10c अवेक्षन्त] S₁R, अवेक्षन्त S₂S₃Bh • मृगेन्द्रं तं] S₂RABh, मृगे-
 नूनं S₁, मृगेन्द्रन्त S₃ 11a देवस्त°] S₁S₂^{pc}S₃RABh, देव त° S₂^{ac} • शङ्ख°] S₁S₃RABh, संख°
 S₂ 11b नगमुत्तमम्] S₁S₂^{pc}RBh, नगसत्तमः S₂^{ac}S₃ 11c पृथिवीं बद्धां] S₂RABh, पृथिवी बद्धा S₁
 (anusvāras possibly lost), पृथिवीद्यद्धां S₂ 11d रक्ष्यमाणां च] S₂RBh, रक्ष्यमाणश्च S₁, रक्ष्यमाणा
 च S₃ 12b शङ्खं तं] S₁RABh, सङ्खन्त S₂, शङ्खन्त S₃ 12c अवधीद्] S₁S₂RABh, अवधी S₃

ततो विद्राव्य नागेन्द्रान्प्रगृह्य पृथिवीं बलात् ।
जगाम दैत्यान्संदृश्य रत्नान्यादाय सर्वशः ॥ १३ ॥
स तां दंष्ट्राङ्कुरे लग्नां वहन्भाति मृगेश्वरः ।
विषाणलग्नां लम्बन्तीं मृणालीं गजराडिव ॥ १४ ॥
स तां सागरमध्येन वहन्भाति मृगेश्वरः ।
वराहरूपी कालान्ते ब्रह्मेव वसुधां पुरा ॥ १५ ॥
स सागरं तमुत्तीर्य भगवान्नन्दिवर्धनः ।
स्वे स्थाने स्थापयामास महीं तां पुनरेव हि ॥ १६ ॥
ततः शक्राय लोकांस्त्रीनदात्स मधुसूदनः ।
उवाच राजा त्वं नो ऽद्य मित्रं चाहं तवानघ ॥ १७ ॥
ये ऽन्ये ऽपि ते ऽरयः केचिद्विष्यन्त्यसुरेश्वराः ।
तेषामपि वधं घोरं करिष्यामि न संशयः ॥ १८ ॥
ततस्तमृषयः सर्वे देवताश्च सवासवाः ।
ऊचुः स्वां मूर्तिमास्थाय यथा पूर्वं तथा भव ॥ १९ ॥

13c °न्संदृश्य] °न् संकृत्य R 13d रत्नान्यादाय] वक्त्रेणादाय R^{PC}, वक्त्राण्यादाय R^{ac} 14d मृ-
णालीं] मृगाणां R 15c °रूपी] °रूपः R 16a तमुत्तीर्य] समुत्तीर्य R 17ab ततः शक्राय
लोकांस्त्रीनदात्स] स शक्राय ददौ लोकांस्त्रीस्तदा R 18ab] अन्ये ऽपि ते ऽरयो यत्र भविष्यन्ति सुरेश्वर
R 19b °श्च] R^{ac}, °श्चैव R^{PC} (unmetrical) 19c ऊचुः स्वां मूर्तिं] ऊचुस्तां वृत्तिं R

13a विद्राव्य नागेन्द्रान्] विद्रावनागेन्द्रं {°गेन्द्रान् A₇} A 13c °न्संदृश्य] °न्संहृत्य A 14ab लग्नां
वहन्भाति] कृत्वा मेदिनीं तां A 14c °लग्नां लम्बन्तीं] °लग्नं {°गना° A₇^{PC}} कमुन्वन्तीं A (unmetrical)
14d मृणालीं] मृगाणां A 15b वहन्भाति] A₇^{PC}, वहताति A₃, वहताति A₄, वह(न्ना)ति A₇^{ac} 16a
सागरं तमु°] सागरान्तमु° A 16b भगवान्] A₃A₇, भगवा A₄ 16c स्वे] A₃A₇, स्व° A₄
17ab °स्त्रीनदात्] A₇, °स्त्रीं नादात् A₃A₄ 17c उवाच] सुरेश A • त्वं नो ऽद्य] A₇, त्वान्नाद्य
A₃A₄ 17d मित्रं] A₃A₇, मित्रं A₄ 18a ऽन्ये ऽपि ते] पि ते प्य° {प° A₃} A 18b °सुरेश्वराः]
A₃A₇, °सुरेश्वराः A₄ 19d भव] A₄, भवः A₃, भव+त्+ A₇

13(a⁵) S₁ 15(d⁷) S₁ 17(b¹-b²) S₁

13ab नागेन्द्रान्] S₁RA₇Bh, नागेन्द्राम् S₂S₃ 13c °न्संदृश्य] S₁S₂, °न्सदृश्य S₃, °न् संधृष्य Bh
(conj.) 13d रत्नान्या°] S₂S₃^{PC}A, रत्नान्या° S₁, रत्नान्या° S₃^{ac}, रत्नान्य° Bh (typo) 14a तां
दंष्ट्राङ्कुरे] RABh, तान्दंष्ट्रान्तरे S₁, तान्दंष्ट्राङ्कुरा° S₂, तां दंष्ट्राङ्कुरा° S₃ 14ab लग्नां वहन्] S₂RBh,
लग्नां वहद् S₁, लग्नां वहद् S₃ 14c लम्बन्तीं] S₁S₃RBh, लम्बन्ती S₂ 14d मृणालीं] S₁S₃Bh,
मृणालीङ् S₂ 15b वहन्भा°] S₂RA₇^{PC}Bh, वहद्भा° S₁, वह भा° S₃ 15d ब्रह्मेव] S₁S₂RABh,
ब्रह्मे थ S₃ 16b भगवान्] S₂S₂RA₃A₇Bh, भगवा S₃ 16c स्वे] S₁S₂S₃RA₃A₇, स्व° Bh (em.?)
17ab °स्त्रीनदात्] S₁S₂^{ac}S₃A₇Bh, °स्त्रीनदात् S₂^{PC} 17c राजा] S₁S₂RABh, राज S₃ 17d
मित्रं चा°] S₁RA₃A₇Bh, मित्रश्चा° S₂S₃ • °वानघ] S₁^{PC}S₂S₃RABh, °वानघः S₁^{ac} 18a ये]
S₂S₃ABh, य S₁ 18b °न्त्यसुरेश्वराः] S₁^{PC}S₂^{PC}S₃A₃A₇Bh, °न्त्यसुरेश्वसुरेश्वराः S₁^{ac} (unmetrical),
°न्ति सुरेश्वराः S₂^{ac} 19c मूर्तिं] S₁S₂ABh, मूर्ति° S₃

वराह उवाच ।

इयं मूर्तिर्मया देवाः प्राप्ता परमवर्चसः ।

न चानया रतिः काचित्प्राप्ता मे सदृशी भुवि ॥ २० ॥

सो ऽहं कंचिद्विहत्येह कालं मूर्त्यानया सुखम् ।

भविष्यामि पुनर्देवः सत्यमेतद्वीमि वः ॥ २१ ॥

सनत्कुमार उवाच ।

तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सर्वे देवाः सवासवाः ।

प्रदक्षिणमुपावृत्य जग्मुः स्थानानि सर्वशः ॥ २२ ॥

गतेषु देवसंघेषु भगवान्नन्दिवर्धनः ।

विजहार सुखं तत्र हत्वा दानवपुंगवम् ॥ २३ ॥

तस्य तत्रोपतिष्ठन्त मृग्यो भूत्वा सहस्रशः ।

वैदिक्यो ऽप्सरसः शुभ्रास्ताभिः सह रराम सः ॥ २४ ॥

स ताभिर्विचरन्देवो महात्मा नन्दिवर्धनः ।

रेमे मत्तो महानागो यथारण्ये करेणुभिः ॥ २५ ॥

20a इयं मूर्तिर्] इमां मूर्तिं R 20b प्राप्ता] प्राप्ताः R 21a कंचिद्विहत्येह] किञ्चिद्विकृत्याहं R
23a °संघेषु] °संघेषु R 23d °पुंगवम्] °सत्तमम् R 24ab °तिष्ठन्त मृग्यो] °विष्टन्तम्बशा R
24cd] देविक्यो ऽप्सरसो रम्याः स्त्रीभिः सह रराम ह R

20 वराह उवाच] om. A 20a इयं] इमां A₃A₄A₇^{ac}, इयां A₇^{pc} • मूर्तिर्] A₇, मूर्तिं A₃, मूर्तिं A₄ 20b प्राप्ता] A₃^{ac}, प्राप्ताः A₃^{pc}A₄A₇ 20c चानया रतिः काचित्] चालयावतिसरित् A 20d सदृशी] सदृशं A 21ab] सो हं कंचिद्विहत्येह को न मृत्योवया सुखं A± 21c पुनर्] A₄A₇, पुन A₃ (unmetrical) 22b देवाः] A₃A₇, देवा A₄ 23c-25b] om. A₇^{ac}, A₇^{pc} written i.m. 24ab °तिष्ठन्त मृग्यो] °तिष्ठन्ति मृगा{°गो A₇^{pc}} A 24d सः] A₄A₇^{pc}, ह A₃ 25a °विचरन्] °विहरन् A 25b महात्मा नन्दि°] महानन्दिवि° A • After this A₇^{pc} adds श्रीरामः

20(b²) S₁, (a²) S₂ 23(c⁶-c⁸)(d¹)(d²-d³) S₁ 24(a³, c⁴) S₁ 25(d³)(d⁴) S₂

20 वराह उवाच] S₁^{pc}S₂S₃RBh, om. S₁^{ac} 20a इयं] S₁^{pc}S₂^{pc}Bh, इमे S₁^{ac}S₂^{ac}S₃ • मूर्तिर्] S₁A₇ Bh, मूर्तिं S₂S₃ • देवाः] S₁S₂^{pc}RABh, देवा S₂^{ac}S₃ 20b प्राप्ता] S₂S₃A₃^{ac}Bh, प्रा(प्ता): S₁ • °वर्चसः] S₁S₂S₃RA, °वर्चसा Bh (em.) 20c रतिः] S₁^{pc}S₂S₃RBh, रति S₁^{ac} (unmetrical) 20d °त्प्राप्ता] S₁^{pc}S₂S₃RABh, °त्प्राप्त S₁^{ac} • सदृशी] S₂S₃RBh, सदृशा S₁ 21a कंचिद्] S₂S₃Bh, किञ्चिद् S₁ 21b कालं मूर्त्या°] S₁S₂S₃^{pc}RBh, काल मूर्त्या° S₃^{ac} 21c पुनर्देवः] S₁RA₄A₇Bh, पुनर्देवा+ : S₂, पुन देवः S₃^{pc} (unmetrical), पुन देवा S₃^{ac} (unmetrical) 22b देवाः] S₂S₃RA₃A₇Bh, देवा S₁ 23b भगवान्] S₁S₂RABh, भगवा S₃ 24a तत्रो°] S₁^{pc}S₂S₃RABh, तत्रो° S₁^{ac} • °तिष्ठन्त] S₁^{ac}S₂^{ac}S₃Bh, °तिष्ठन्तः S₁^{pc}, °तिष्ठन्तो S₂^{pc} 24cd शुभ्रास्ताभिः] S₁S₂S₃^{pc}A Bh, शुभास्ताभि S₃^{ac} 24d सः] S₁A₄A₇^{pc}Bh, च S₂S₃ 25a ताभिर्वि°] S₁S₂RABh, ताभि वि° S₃

स सिंह इव सिंहीभिः शार्दूल इव चोन्नदन् ।
 रराम सागरानूपे ऐरावत इवापरः ॥ २६ ॥
 रममाणस्य सिद्धाश्च ऋषयश्च तपोधनाः ।
 पुष्पाणां रुचिरा वृष्टीः पातयन्ति वियत्स्थिताः ॥ २७ ॥
 तुष्टुवुश्चापरे नित्यं चक्रुश्चैनं प्रदक्षिणम् ।
 देवदुन्दुभयो नित्यं सर्व एव न्यवादयन् ॥ २८ ॥
 नृत्यन्त्यप्सरसश्चापि वराहस्याग्रतस्तदा ।
 वादयन्ति च गन्धर्वा गायन्ति च महात्मनः ॥ २९ ॥
 रमयन्तो वराहं तं देवाश्चेन्द्रपुरोगमाः ।
 यक्षाः पुण्यजना ये च तथा देवजनाश्च ये ॥ ३० ॥
 यातुधानाश्च ये केचिद्ब्रह्मधानाश्च सर्वशः ।
 मनुष्याः पशवश्चैव ऋषयश्चैव सर्वशः ॥ ३१ ॥

26b चोन्नदन्] चोद्धन् R 26c सागरानूपे] सागराम्भःस्थ R 27a रममाणस्य] रममाणाश्च R
 27c पुष्पाणां रुचिरा वृष्टीः] ऋष्याणां रुचिरा वृष्टिं R 28a °श्चापरे] °श्चाप्सरो R 28b °श्चै-
 नं] °श्चैव R 28d एव न्यवादयन्] एवाभ्यनादयन् R 29b °स्याग्रतस्त°] °स्यायतस्त° R 29c
 च] om. R (unmetrical) 30a रमयन्तो] शमयन्तो R 30d देव°] पुण्य° R 31a केचिद्]
 केचि R 31b सर्वशः] चापरे R

26b चोन्नदन्] A_4A_7 , चोन्नदम् A_3 26c-28d] om. A 29a नृत्यन्त्य°] A_7^{pc} , नृत्यंश्चा° { °चा°
 A_4 } $A_3A_4A_7^{ac}$ • °श्चापि] °स्तत्र A 30a रमयन्तो] नमयन्तो A_3A_4 , नामयन्तो A_7 30d
 °जनाश्च] °गणाश्च A 31a यातु°] A_4 , जातु° A_3 , (जा)तु° A_7 31b °ब्रह्म°] °त् ब्रह्मा° A

26(d^3, d^7-d^8) S_1 , (b^7, d^4) S_3 27(b^4, d^4) S_1 , (c^2, d^5-d^7) S_2 28(a^4)(a^6)(a^7-a^8)(b^1)(c^4) S_1 29(c^4 ,
 c^8) S_1 30($a^4-a^6, c^1, d^3-d^4, d^8$) S_2 31(d^1)(d^2)(d^3) S_1^{pc} , (c^7, d^2-d^3) S_2

26a सिंह] S_1S_2RABh , सिंहा S_3 • सिंहीभिः] $S_1^{pc}S_2RABh$, सिंहाभि S_1^{ac} , सिंहीभि S_3 26b
 चोन्नदन्] $S_1^{pc}S_2A_4A_7$, चोन्नदम् S_1^{ac} , चोन्नदन् S_3^{pc} , चोन्नदन् Bh (typo, unmetrical)
 26c रराम] S_2S_3RBh , रराम S_1 26cd सागरानूपे] $S_1^{pc}S_2S_3Bh$, सागर-रूपे S_1^{ac} 27a रममा-
 णस्य] S_2S_3Bh , रममाणश्च S_1 • सिद्धाश्च] $S_2S_3^{pc}RBh$, सिद्धश्च $S_1S_3^{ac}$ 27c वृष्टीः] $S_1^{pc}S_2^{pc}Bh$,
 वृष्टी $S_1^{ac}S_2^{ac}S_3$ 27d वियत्स्थिताः] $S_2^{pc}RBh$, वियत्स्थिताः S_1 , (वियत्स्थि)ता S_2^{ac} , वियत्स्थिता S_3
 28a तुष्टुवुश्चा°] S_1S_2R , तुष्टुवु चा° S_3 , तुष्टुवुश्चा° Bh (typo) 28b °श्चैनं] S_2S_3Bh , °श्चैन S_1^{pc}
 (tops lost), °श्चैव S_1^{ac} (tops lost) 28d सर्व] S_2S_3RBh , सर्व S_1 • एव न्यवादयन्] em., एव
 न्यवादयत् S_1 , एवानुवादयन् S_2S_3 , एवान्ववादयन् Bh (em.?) 29a नृत्यन्त्य°] $S_1^{pc}S_2S_3RA_7^{pc}Bh$,
 नित्यन्त्य° S_1^{ac} • °सश्चापि] S_1R , °सश्चास्य $S_2^{pc}Bh$, °साश्चास्य $S_2^{ac}S_3$ 29b °स्याग्रतस्तदा]
 $S_1^{pc}S_2S_3ABh$, °स्याग्रतस्तदा S_1^{ac} (unmetrical) 29c वादयन्ति च] $S_1^{pc}S_2^{pc}S_3ABh$, वादय(न्ति) S_1^{ac}
 (unmetrical), वदयन्ति च S_2^{ac} 30a रमयन्तो] S_3Bh (em.), रमयन्तो S_1 , रंमय(न्तो) S_2 30c
 यक्षाः] S_2RABh , यक्षा S_1 , यक्षः S_3 • °जना] $S_1S_2S_3RA$, °जनना Bh (typo, unmetrical)
 31b °धानाश्च] S_2S_3RABh , °दानाश्च S_1 31cd] om. S_1^{ac} , S_1^{pc} written i.m. 31c मनुष्याः]
 $RABh$, मनुष्या $S_1^{pc}S_2S_3$ • °श्चैव] S_2S_3RABh , °श्चैव S_1^{pc}

राजन्याः क्षत्रियाः सर्वे निकायाश्चैव सर्वशः ।
 तत्राजग्मुर्निरीक्षन्तो वराहस्योत्सवं शुभम् ।
 बह्वाश्चर्यसमाकीर्णं बह्वालक्ष्यं सदैव च ॥ ३२ ॥
 एवं तस्याभवद्वास वराहस्य महात्मनः ।
 उत्सवः सुमहान्दिव्यः प्रत्यहं नन्दिवर्धनः ॥ ३३ ॥
 तस्योत्सवो ऽसौ ऋषिसंघजुष्टः सदा सुरैः सिद्धजनैश्च जुष्टः ।
 गन्धर्वयक्षोरगराक्षसैश्च विद्याधरैश्चैव सहाप्सरोभिः ॥ ३४ ॥

इति स्कन्दपुराणे ऽष्टोत्तरशतो ऽध्यायः ॥ १०८ ॥

32ab] om. R **32cd**] तत्रा(गत्य) निरीक्षन्ते देवाराधनमुत्तमम् R (unmetrical) **32f** बह्वालक्ष्यं] बहुलक्षं R **33a** एवं] एतत् R **33d** नन्दिवर्धनः] कालरूपिणः R **34a** ऋषिसंघं] ऋषिसंहं R **34d** °श्चैव सहा°] °श्चापि सदा° R **Col.** इति स्कन्दपुराणे रेवाखण्डे ऽध्यायः R

32b निकायाश्चै°] निकायाश्चै° A **32c** °जग्मुर्] A₃A₇, °जग्मु A₄ **32ef**] बह्वाचार्यसमाकीर्णं { °र्णं A₄ } बह्वालक्षं { °क्ष्यं A₇ } सदैव च A **33c** सु°] A₄, स A₃A₇ • °न्दिव्यः] °न्देवाः A **34a** ऽसौ ऋषि°] सावृषि° A **34b** सदा सुरैः] सुरासुरैः A • सिद्ध°] A₃A₄^{ac}, सिद्धि° A₄^{pc} A₇ **34c** गन्धर्वयक्षोरग°] गन्धर्वो { °र्वा A₃ } रग° A (unmetrical) **34d** सहा°] A₃, महा° A₄A₇ **Col.** इति { इति श्री° A₄A₇ } स्कन्दपुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायामम्बिकाखण्डे वराहोत्सवो नाम सप्तोत्तरशतं A±

32(f¹-f²)(f³) S₁, (d³)(d⁴) S₃ **34**(d¹²) S₁, (d¹¹) S₃

32a राजन्याः] S₁S₂S₃^{pc} ABh, राजन्या S₃^{ac} • क्षत्रियाः] S₁S₂^{pc} ABh, क्षत्रिया S₂^{ac} S₃ **32c** तत्राजग्मुर्] S₁S₂A₃A₇Bh, तत्र जग्मु S₃ • °रीक्षन्तो] S₁S₃ABh, °रीक्ष्यन्तो S₂ **32d** °स्योत्सवं शुभम्] ABh, °स्योत्तमं शुभम् S₁, °स्योत्सवश्शुभं S₂^{pc}, °स्योत्सवश्शुभः S₂^{ac}, (°स्यो)त्सव शुभः S₃ **32e** °समाकीर्णं] S₂RA₄Bh, °समाकीर्ण° S₁ (anusvāra possibly lost), °समाकीर्ण° S₃^{pc}, °समाकीर्ण° S₃^{ac} **33a** °स्याभवद्वा°] S₁S₃RABh, °स्याद्भवद्वा° S₂ **33c** उत्सवः] S₁S₂RABh, उत्सव S₃ • °महान्दिव्यः] S₁S₂^{pc}RBh, °महान्दिव्य S₂^{ac}, °महादिव्य S₃ **34a** तस्योत्सवो] S₁S₂S₃RA, तस्योत्सवो Bh (typo, unmetrical) • ऽसौ] S₁^{pc}S₂S₃RBh, om. S₁^{ac} (unmetrical) • °जुष्टः] S₁^{pc}S₂RABh, °जुष्ट S₁^{ac} S₃ (unmetrical) **34b**] S₁^{pc}RBh (जुष्टम् corrected to जुष्टः in S₁^{pc}), गन्धर्वयक्षोरगराक्षसैश्च S₁^{ac} (cf. 34c), सदा सुरैः सिद्धजनैश्च जुष्टो { युष्ट S₂^{ac} } S₂, सदा सुरैः सिद्धजनैश्च जुष्ट S₃ **34c** °राक्षसैश्च] S₁^{pc}S₂S₃RABh, °राक्षसाश्च S₁^{ac} **34d** °धरैश्च°] S₁S₂^{pc}S₃ABh, °धराश्च° S₂^{ac} • सहाप्सरोभिः] S₂S₃A₃Bh, सहाप्सरोभि(रि)ति S₁ (इति part of col.) **Col.** ॐ॥ स्कन्दपुराणे वराहोत्सवे आध्याय १६ ८ (in letter numerals) ... S₁, स्कन्दपुराणे +नन्दिवराहा(र्द्धती) नाम+ अष्टोत्तरशतो ध्यायः॥ S₂, ॐ॥ स्कन्दपुराणे नामाध्यायः ११० (in letter numerals)॥ ॐ S₃, इति स्कन्दपुराणे वराहोत्सवे अष्टोत्तरशतो ध्यायः Bh

नवोत्तरशतो ऽध्यायः ।

सनत्कुमार उवाच ।

तस्य कालेन महता रमतः शक्तिनन्दन ।

भार्यायां चित्रलेखायां वृको नामाभवत्सुतः ॥ १ ॥

स वृको बलवान्नित्यं विचरन्पृथिवीमिमाम् ।

नर्दमानो ऽवधील्लोके भूतानि शतशो महान् ॥ २ ॥

अथाससाद शैलेन्द्रं हिमवन्तं महागिरिम् ।

गौरीकूटसमीपे च कार्तिकेयालयं शुभम् ॥ ३ ॥

तमजानंस्तदाभ्येत्य बलेनाविनयेन च ।

नादयानो द्रुमाञ्छुभ्रात्रलहेमविभूषितान् ।

सर्वर्तुपुष्पफलदान्सर्वकामप्रदानपि ॥ ४ ॥

2a वृको] एको R 3d °यालयं] °यवनं R^{pc}, °यनवं R^{ac} 4b च] ह R 4c नादयानो] भञ्जयानो R 4cd °ञ्छुभ्रात्रल°] °न्भग्नान्वने R

1b रमतः] रमता A • शक्ति°] शक्र° A 2d शतशो महान्] तत्रसुस्तदा A • After this A adds 2 pādas reading तेन शब्देन लोकेषाः कल्पिताः शतशो भवन् । ± 3c गौरी°] गिरि° A 4a तमजानंस्त°] अवजानंस्त° A₃ (unmetrical), अवजालंस्त° A₄, अवजानंस्त° A₇ 4c नादयानो द्रुमाञ्छु°] नादयान् गन्धमान् शु° A₃, नादयेनां धमान् शु° A₄, नादयाना क्रमान् शु° A₇ 4d °ब्रलहेम°] °न्हेमरल° A

Manuscripts available for this chapter: S₁ photos 4.9a (f. 166^v), 4.10a (f. 167^r), 4.9b (f. 167^v) and 4.10b (f. 168^r); S₂ exposures 116b–117b (f. 151^r–152^r); S₃ f. 166^v–168^r; R f. 182^r–183^v; A₃ f. 109^r–110^r; A₄ f. 153^v–155^r; A₇ f. 154^v–156^r.

4(e⁵) S₁

1 सनत्कुमार उवाच] S₁^{pc}S₂S₃RABh (सन उ in S₁^{pc}S₂S₃), om. S₁^{ac} 1b शक्ति°] S₁S₂RBh, शक्ति° S₃ • °नन्दन] RABh, °नन्दनः S₁S₂S₃ 1c भार्यायां] S₁^{pc}S₂S₃RABh, भार्य(यः) S₁^{ac} • चित्र°] S₁^{pc}S₂S₃RABh, चि° S₁^{ac} 1d °माभवत्सुतः] S₁^{pc}S₂^{pc}RABh, °मभवत्सुतः S₂^{ac}S₃^{ac}, °माभवं शु(भः)+तः+ S₁ 2a बलवान्] S₁S₂RABh, बलवा S₃ 2c ऽवधील्लोके] S₁^{pc}S₂RABh, वधी लोके S₁^{ac}S₃ 2d भूतानि] S₂S₃RABh, भूत्वाभि° S₁ 3b हिमवन्तं] S₁S₂RABh, हिमवन्त S₃ • °गिरिम्] S₂S₃RABh, गिरिन् S₁ 3d कार्तिकेयालयं] S₂^{pc}S₃ABh, कार्तिकेयाल S₁ (unmetrical, insertion mark after ल; akṣara i.m. possibly lost), कार्तिक(स्या)लयं S₂^{ac} 4a °मजानंस्त°] S₁S₂^{pc}RBh, °मजानंस्त° S₂^{ac}, °मजानंस्त° S₃ • °दाभ्येत्य] S₂S₃RABh, °दाभेत्य S₁ 4b °नाविनयेन] S₂S₃RABh, °नाविजयेन S₁ 4c नादयानो] S₁^{ac}S₂S₃Bh, नादयानो S₁^{pc} 4cd द्रुमाञ्छुभ्रात्रल°] S₁Bh, द्रुमाञ्छुभ्रात्र{°त्र° S₂^{pc}}ल S₂, द्रुमाञ्छुभ्रा रल° S₃ 4d °भूषितान्] RABh, °भूषिताम् S₁S₂S₃ 4e °पुष्पफलदान्] S₂RABh, °क(फ)लां पुष्पां S₁, °पुष्पफलदा S₃

शिलामणिमयाञ्छुभ्राञ्छातकुम्भमयाञ्छुभान् ।
 हरितालमयाञ्चान्यास्तथा मानःशिलाचलान् ।
 उत्पाद्योत्पाद्य वेगेन बभञ्ज रुषितो यथा ॥ ५ ॥
 स गर्जमानः सततं गजो मत्त इवापरः ।
 बभञ्ज तद्वनं शुभ्रं कार्तिकेयस्य धीमतः ॥ ६ ॥
 तस्य गर्जितशब्देन वनभङ्गस्वनेन च ।
 स्कन्दस्य गणपः शूरो निर्जगाम निशामयन् ॥ ७ ॥
 कोकवक्त्र इति ख्यातो दृढं स्कन्दस्य वल्लभः ।
 महात्मा बलसंपन्नो गत्वा वृकमवैक्षत ॥ ८ ॥
 स तं दृष्ट्वा महाकायं तरुणं प्रियदर्शनम् ।
 जीमूतमिव नर्दन्तं किञ्चित्प्रकुपिताननम् ।
 उवाच वचनं हृष्टः कोकवक्त्रो हसन्निव ॥ ९ ॥

5d मानःशिलाचलान्] मणिमयाञ्छुभान् R 6b गजो मत्त] गजोत्तम R 7c गणपः] तु गणः R
 7d निशामयन्] महावनम् R 8a कोकः] काकः R 9e हृष्टः] वीरः R 9f कोकः] काकः R

5a °मणिः] °मानः A₃A₄, मनिः A₇ 5ab °ञ्छातः] A₃A₄, °न् सातः A₇ 5d मानःशि-
 लाचलान्] मनःशिलामयान् A 6a गर्जमानः] सज्ज{°ज्जं A₇}मानः A 6b गजो मत्त] A₄A₇,
 गजमत्त A₃ 6c तद्वनं] A₃A₇, तद्वलं A₄ 7b वनः] वचनः A₃ (unmetrical), बलः A₄A₇
 8a कोकवक्त्र] काकवल्क A₃A₄, काकेव(क्त्र) A₇^{pc}, काकेव(क्त्र) A₇^{ac} 8b वल्लभः] A₃A₇, ववल्लभः A₄
 (unmetrical) 8d वृकः] मृगः A 9a तं दृष्ट्वा] दृष्ट्वा तं A 9d °ताननम्] °ताननः A 9e
 वचनं] A₃A₇, वनं A₄ (unmetrical) 9f कोकवक्त्रो] काकवल्को A₃A₄, काकव(क्त्रो) A₇^{pc}, काकव(क्त्रो)
 A₇^{ac}

6(a¹-a³) S₁ 8(c⁶, d⁷-d⁸) S₁ 9(c⁴, e⁷-e⁸) S₁

5ab °मयाञ्छुभ्राञ्छातः] RA₃A₄, °मया शुभ्राः शातः S₁, °मया शुभ्रा सातः S₂S₃, °मयाः शुभ्राः
 शातः Bh (em.?) 5b °मयाञ्छुभान्] RA, °मयास्तथा S₁Bh, °मया शुभ्रा S₂S₃ 5cd °मयाञ्चा-
 न्यास्तः] S₁RA, मयाञ्चान्यास्तः S₂Bh, मयाञ्चान्या तः S₃ 5d मानः°] S₂S₃Bh, मानः S₁ •
 °शिलाचलान्] em., °शिलाबलान् S₁, °शिलाचला S₂, °शिलातला S₃, °शिलोपालान् Bh (typo,
 em.?) 5e °व्योत्पाद्य] S₁^{pc}S₂S₃RABh, °व्योत्प S₁^{ac} (unmetrical) 5f बभञ्ज] S₁S₂^{pc}S₃RABh,
 ब(ञ्ज)+भ+ञ्ज S₂ • रुषितो] S₂S₃RA, रुषितो S₁Bh 6b गजो मत्त] S₃^{pc}A₄A₇Bh (em.), गजो-
 त्तम S₁, गजोन्मत्त S₂, गजोत्तमत्त S₃^{ac} (unmetrical) 6c तद्वनं] S₁RA₃A₇Bh, सौ द्वं ततः S₂^{pc}
 (unmetrical), द्वं °नं S₂^{ac}, द्वनं S₃ (unmetrical) • शुभ्रं] S₁S₂RABh, शुभ्र S₃ 6d कार्तिकेय-
 स्य] S₁S₂S₃RA, कार्तिकेयस्य Bh (typo, unmetrical) 7a तस्य] S₁S₂^{pc}S₃RABh, तस्या S₂^{ac} 7b
 च] S₁S₂RABh, व S₃ 7c गणपः] S₂S₃ABh, स गणः S₁ 7d निशामयन्] S₁A, स मन्दिरं
 S₂S₃^{ac}, स मन्दिरात् S₃^{pc}Bh (em.) 8a ख्यातो] S₁S₂S₃RA, ख्यतो Bh (typo, unmetrical) 8b
 दृढं] S₁S₂RABh, दृढ S₃ • वल्लभः] S₂S₃^{pc}RA₃A₇Bh, वल्लभः S₁, वलभः S₃^{ac} (unmetrical) 8c
 °संपन्नो] S₁S₂RABh, °संपन्नो S₃ (unmetrical) 9c जीमूतमिव] S₂RABh, जामूत(मे)व S₁^{pc} (tops
 lost), जामूत(मि)व S₁^{ac} (tops lost), जीमूतमिव S₃ • नर्दन्तं] S₂^{pc}RABh, नर्दन्त S₁ (tops lost),
 नर्द(न्तो) S₂^{ac}, नर्दन्तो S₃ 9d °ताननम्] S₁RBh, °ताननः S₂S₃ 9e वचनं हृष्टः] S₁A₃A₇Bh,
 वचनन्दृष्ट S₂, वचन दृष्ट S₃

कस्य त्वमिह संप्राप्तो बालो देवगृहं शुभम् ।
 न जानीषे किमेतच्च स्कन्दस्य सुमहात्मनः ॥ १० ॥
 वेश्म देवैः सगन्धर्वैः सयक्षोरगपन्नगैः ।
 कृतं दयितमत्यर्थं गणेशैश्चापि पूजितम् ॥ ११ ॥
 कुमारो मन्दरं यातः सर्वैः सह गणेश्वरैः ।
 रक्षार्थं मामिह स्थाप्य वारयामि ततो हि ते ॥ १२ ॥
 तुष्टो ऽस्मि तव रूपेण बलेन वपुषा तथा ।
 उपारमस्व तेन त्वां ब्रवीमि सुमहाबल ।
 अहं करिष्ये यद्भग्नं तथैव पुनरेव हि ॥ १३ ॥
 वक्ष्ये देवं च तं सम्यक्कदर्थं सूकरेश्वर ।
 यथा न कुप्यते तुभ्यं प्रवरं त्वां करोति च ॥ १४ ॥
 सनत्कुमार उवाच ।
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा वृकः संरक्तलोचनः ।
 उवाच कोकवदनमिदं मृगपतिस्तदा ॥ १५ ॥

10a कस्य त्व०] वध्यत्व० R 10d सु०] तु R 11a देवैः सगन्धर्वैः] सदेवैर्गन्धर्वैः R 12a मन्दरं] मन्दिरं R 13e यद्भग्नं] यद्भङ्गं R 14ab] रक्षो देवं गुहं सम्यगुदखिद्यकरेश्वरम् R^{ac}, वक्ष्यं देवगृहं सम्यग्वदस्वाद्य मृगेश्वर R^{pc} (i.m.) 14d प्रवरं त्वां करोति] प्रवरस्तत्करोतु R^{pc}, प्रवरं तत्करोति R^{ac} 15a] Before this R adds 18a-d. 15c कोक०] काक० R 15d ०पति०] ०सुत० R

10c जानीषे] A₃, जानीमे A₄, जानीसे A₇ 11a वेश्म] A₃A₄, वैश्म A₇ • सगन्धर्वैः] A₃A₇, सगंधर्वै A₄ 11c दयितम०] च दिवम० A 12b सर्वैः सह गणेश्वरैः] ससर्वैर्गणपेश्वरैः A 12c रक्षार्थं] A₃A₇, रक्षार्थं A₄ 13c उपारमस्व] A₇, उमावमसु A₃A₄ 13d ०बल] ०बलः A 14a च तं] गुहं A 14ab ०क्तदर्थं] A₇, ०क् तदर्थं A₃A₄ • सूकरे०] शूकरे० A₃A₄, शुकरे० A₇ 14c यथा] तथा A • कुप्यते] क्रुध्यते A₃A₇, कृध्यते A₄ 14d प्रवरं त्वां] प्रसादस्ते A 15-17] om. A

13(c¹)(c²-c⁴, c⁸) S₂ 15(d⁸) S₂

10a त्वमिह] S₂S₃RABh, त्वयिह S₁ 10c ०मेतच्च] S₁S₂RA, ०मेत च S₃ (unmetrical), ०मेतत्त्वं Bh (conj.) 11a वेश्म देवैः] A₃A₄Bh, वेश्म देवैः+ :+ S₁, वेश्मन्दैवैस् S₂, वेश्मं देवै S₃ • ०गन्धर्वैः] S₁S₂A₃A₇Bh, ०गन्धर्वै S₃ 11b ०पन्नगैः] S₁S₂S₃^{pc}RA, ०पन्नगैः S₃^{ac} (unmetrical), ०किन्नरैः Bh (conj.) 11cd ०मत्यर्थं गणेशैश्चापि] S₁RA, ०(मत्य)मत्यर्थंङ्गणैश्चापि सु० S₂, ०मत्यर्थं गणेशैश्चापि सु० S₃, ०मत्यर्थं गणेशैश्चापि सु० Bh 12ab] S₃ writes this over the two pādas cancelled, possibly 14cd. 12b सर्वैः] S₁S₂RBh, सर्वै S₃^{pc} 12c रक्षार्थं] S₁S₂RA₃A₇Bh, रक्षार्थं S₃ • स्थाप्य] S₂S₃RABh, प्राप्ते S₁ 12d वारयामि] S₁RABh, वारयामि S₂S₃ • हि] S₁S₂^{pc}S₃RABh, ह S₂^{ac} 13a ऽस्मि] S₁RABh, स्मिन् S₂S₃ 13b वपुषा] S₁RABh, पुरुषा S₂S₃ 13c त्वां] S₂RABh, त्वा S₃ 13d ०बल] S₁^{pc}S₂^{pc}RBh, ०बलः S₁^{ac}S₂^{ac}S₃ 13f तथैव] S₁S₂RABh, तथैव S₃ 14ab सम्यक्कदर्थं] S₂A₇Bh, सम्यक्कदार्थं S₁ (०म्यक्कवा० retraced), सम्यक्कदर्थं S₃^{pc}, सम्यक्कदर्थं S₃^{ac} • सूकरेश्वर] S₁^{pc}S₂^{pc}, सूकरेश्वरः S₁^{ac}S₂^{ac}S₃, शूकरेश्वर Bh 14c तुभ्यं] S₁S₂RABh, तुभ्य S₃ 14d प्रवरं त्वां] S₃^{pc}, प्रवरं त्वा S₁S₃^{ac}, प्रवरन्तं S₂, प्रसादं ते Bh (em.) 15d ०स्तदा] S₃RBh (conj.?), ०स्तथा S₁, ०स्तथा S₂

न बिभेमि कुमारस्य तव वा पापचेतसः ।
 बले मम कुमारो ऽसौ न तुल्यः सगणेश्वरः ॥ १६ ॥
 यद्वो बलं च दर्पं च तत्कुरुध्वमशङ्किताः ।
 नामावशेषमेतद्वः कर्ताहं वनमन्तशः ॥ १७ ॥
 सनत्कुमार उवाच ।
 ततः स वृक्षमुत्पात्य हैमं वैडूर्यपल्लवम् ।
 कोकवक्त्राय चिक्षेप ननाद च यथा वृषः ॥ १८ ॥
 ततः प्रहस्य कोकास्यस्तमेवोद्गृह्य पादपम् ।
 वृकं तं तेन संक्रुद्धः शिरस्यभिजघान ह ॥ १९ ॥
 स तेन सुप्रहारेण भ्रमित्वा मण्डलं वृकः ।
 पपात भूमौ निःसंज्ञो यथा शक्रध्वजो महान् ॥ २० ॥
 ततस्तं पतितं दृष्ट्वा कोकास्यः प्रहसंस्तदा ।
 बबन्ध पाशैर्बहुभिर्वेश्म चैव प्रवेशयत् ॥ २१ ॥
 तं बद्धं पतितं दृष्ट्वा सहायास्तस्य ते मृगाः ।
 प्रद्रुताः सहसा सर्वे भयार्ता जीवितैषिणः ॥ २२ ॥

16b वा पापः] वाक्यापः R 16c बले मम] बलेन मे R 17a यद्वो] यत्ते R 17b तत्कुरुध्वम-
 शङ्किताः] तत् कुरु त्वमशङ्कितः R 17c नामावशेषमेतद्वः] न मे वेगसमं तद्वः R 17d वनमन्तशः]
 बलवत्तरः R 18a-d] R has this before 15a and repeats it here. 18a ततः स वृक्षमुः] R*, स
 तु वृक्षं समुः R 18b हैमं वैडूर्यः] हेमवैडूर्यः RR* 18c कोकः] काकः RR* 19a कोकास्यः]
 काकास्यः R 19b °वोद्गृह्य] °वोद्गृह्य R 19c तं] स R 20d यथा] य यथा R (unmetrical)
 21b कोकास्यः] काकास्यः R 21d चैव] तच्च R 22a तं बद्धं पतितं] पतितं संयतं R

18b हैमं वैडूर्यः] हेमवैडूर्यः A₃A₇, हेमवैडूर्यः A₄ 18c कोकवक्त्राय] काकवल्काय A₃A₄, काकवक्त्राय
 A₇ 19ab कोकास्यस्तः] काकस्य त्वः A₃A₄, काकास्यस्तः A₇ 19b °मेवोद्गृह्य] °मेव गृह्य A
 (unmetrical) • पादपम्] पादकः A₃A₄A₇^{ac}?, पा(ह्लव): A₇^{pc} 19c वृकं तं तेन संक्रुद्धः] आचय{क्षं
 A₄}तं तेन शूरः A₃A₄, आयान्तं शूकरः तेन A₇^{pc}, आयन्तं तेन च शूरः A₇^{ac} 20c निःसंज्ञो] निःशंको
 A₃, निशंको A₄, निःसंज्ञो A₇ 21b कोकास्यः] काकस्य A₃A₄A₇^{ac}, काकास्यः A₇^{pc} • °संस्तदा]
 °सन्निव A 22b °स्तस्य ते] A₃A₄, °स्तप्यते A₇

16(a⁶-a⁸) S₂ 18(d⁶) S₁ 19(b¹) S₁ 22(d³) S₁

17a दर्पं च] S₁S₂S₃R, दर्पश्च Bh (em.) 17d °मन्तशः] S₂^{ac}S₃, °मुत्तमम् S₁^{pc}, °मुत्तमः S₁^{ac}S₂^{pc},
 °मन्ततः Bh (conj.?) 18a ततः] S₁S₂R*ABh, तत S₃ (unmetrical) 18b हैमं] S₂Bh, हे-
 मं S₁S₃ • वैडूर्यपल्लवम्] S₁S₂A₄, वैडूर्यपलवं S₃ (unmetrical), वैडूर्यपल्लवम् Bh 18c चिक्षेप]
 S₂S₃RR*ABh, चिक्षेप S₁ 18d वृषः] S₁^{pc}S₂S₃RR*ABh, वृष S₁^{ac} 19ab कोकास्यस्तः] S₁^{pc}
 S₂S₃^{pc}Bh, कोकास्य (तः) S₁^{ac}, कोकस्यस्तः S₃^{ac} 19c संक्रुद्धः] S₁^{pc}S₂S₃RBh, संक्रुद्ध S₁^{ac} 20b
 वृकः] S₁RA, मृगः S₂S₃Bh 20c निःसंज्ञो] S₁S₂RBh, निसंज्ञो S₃ 20d यथा] S₂S₃RABh, य
 वा S₁ 21a पतितं] S₁S₂RABh, पतित S₃ (unmetrical) 21b कोकास्यः] S₁^{pc}S₂^{pc}Bh, कोकास्य
 S₁^{ac}S₂^{ac}S₃ • प्रहसंस्तः] S₁S₂RBh, प्रहसंस्तः S₃ 21cd पाशैर्बहुभिर्वेश्म चैः] RABh, पाशैर्बहु-
 भिवेश्मश्चैः S₁, पाशैर्बहुभिर्वेश्मश्चैः S₂, पाशैर्बहुभिर्वेश्मं चैः S₃ 22a तं बद्धं] S₁S₂ABh, तम्बद्ध S₃
 22c प्रद्रुताः] S₁^{pc}RA, प्रद्रुता S₁^{ac}S₂S₃Bh (typo?) 22d भयार्ता] S₁^{pc}S₂S₃RABh, भया(ती) S₁^{ac}

अथागात्तेन कालेन गणपैर्बहुभिर्वृतः ।
 कार्तिकेयो मयूरेण कूजमानेन सानुगः ॥ २३ ॥
 तस्य तत्कथयामास कोकवक्तो गणेश्वरः ।
 वृकं च दर्शयामास पाशैर्बद्धं महाबलम् ॥ २४ ॥
 कोकवक्तु उवाच ।
 भगवन्वराहरूपस्य सुतः श्रीमान्वृकः किल ।
 हिरण्याक्षो हतो येन दानवो देवकण्टकः ॥ २५ ॥
 बभञ्जायं सुदुष्टात्मा सहितो ऽन्यैर्वनं तव ।
 ततः पाशैर्मया बद्धः क्रियतामस्य यत्परम् ॥ २६ ॥
 स्कन्द उवाच ।
 नायं शक्यो मयाद्येह मोक्तुं मृगकुलाधमः ।
 मुक्ते वक्तव्यता लोके भविष्यति न संशयः ॥ २७ ॥
 देवो मां वक्ष्यते व्यक्तं स्कन्दो भीतो न संशयः ।
 यो मुमोच सुतं तस्य वराहस्य कृतागसम् ॥ २८ ॥

23a अथागात्तेन] तथागात्तत्र R 23d कूजमानेन सानुगः] कूजता पितृमन्दिरात् R 24b कोक°] काक° R 25 कोकवक्तु] ककास्य R 25a °वन्वराह°] °वन् काम° R 26a बभञ्जायं सु°] बभञ्ज एष R 27a °याद्येह] °या ह्येव R 27b °कुलाधमः] °कुलाधमम् R 28a व्यक्तं] नित्यं R 28c यो] यन् R 28d कृतागसम्] कृताशनम् R

24b कोकवक्तो] काकवल्को A₃A₄, काकवक्तो A₇ 24d °बलम्] °बलः A 25 कोकवक्तु उवाच] काकवल्क { °क्त A₇ } उवाच A₃A₇, काकवल्कोवाच A₄ 25a भगवन्] A₃A₄ (hypermetrical), भवन् A₇ 25b सुतः] तस्य A • किल] सुतः A 25d दानवो] दैत्यपो A₃A₇, दैत्ययो A₄ 26a सु°] स A 26b °र्वनं] A₃, °र्वलं A₄A₇ 26c बद्धः] A₃A₇, बद्ध A₄ 26d यत्परम्] A₃A₄, तत्परं A₇ 27a °याद्येह] °या त्वेह A 27b मृग°] स्यात्तु A 27c मुक्ते वक्तव्यता] मुक्तेन { °व A₄ } तु व्यथा A₃A₄, मुक्ते वक्तव्य(त)था A₇ 28a देवो मां] देवानां A₃A₇^{ac}, देवा मां A₄A₇^{pc} • वक्ष्यते व्यक्तं] व { र° A₄ } क्षते नूनं A 28c यो] यत् A • सुतं] A₇, युतं A₃A₄ 28d कृतागसम्] A₇?, कृतागम् A₃A₄

24(d²-d³) S₁ 27(b⁸) S₁

23a कालेन] S^{pc}S₂S₃RABh, कालेन S₁^{ac} 23b गणपैर्] S₁S₂RABh, गणपै S₃ 24d पा-
 शैर्] S₁S₂RABh, पाशै S₃ 25a भगवन्] S₁S₃RA₃A₄Bh (hypermetrical except R), भगवान्
 S₂ (hypermetrical) 25b सुतः] S₁^{pc}S₂S₃RBh, सुत S₁^{ac} • किल] S₂S₃RBh, किलः S₁ 25d
 °कण्टकः] S₂S₃RABh, °कण्टः S₁ (unmetrical) 26a बभञ्जायं] S₁^{pc}S₂ABh, बभञ्जयं S₁^{ac}, ब-
 भञ्जयं S₃ • °दुष्टात्मा] S₂S₃RABh, °दृष्टात्मा S₁ 26b ऽन्यैर्वनं तव] S₁^{pc}S₃RA₃Bh, न्यैर्वनन्तव
 S₁, न्यैर्वनन्ततः S₂^{ac} 26c पाशैर्] S₁S₂RABh, पाशै S₃ • बद्धः] S₁S₂^{pc}RA₃A₇Bh, बद्ध S₂^{ac}
 S₃ 26d °तामस्य] S₁^{pc}S₂S₃RABh, °तां मस्य S₁^{ac} 27c वक्तव्यता] S₁S₂S₃^{pc}RBh, वक्तव्यतां
 S₃^{ac} 27d संशयः] S₁S₂S₃RA, संशय Bh (typo) 28a मां] S₂S₃RA₄A₇^{pc}Bh, मा S₁ •
 वक्ष्यते] S₂S₃RBh, लक्ष्यते S₁ 28d कृतागसम्] S₁^{pc}S₂S₃A₇? Bh, कृतागमम् S₁^{ac}

उक्तो गतश्चाहमद्य स्थाणुना परमात्मना ।
 मा क्षमेथा वराहस्य तनुं त्वां सो ऽह्वयेद्युधि ॥ २९ ॥
 इयं च मम तेनाद्य शक्तिर्दत्तातिभास्वरा ।
 संवर्तिकेति विख्याता सर्वास्त्रबलनाशनी ॥ ३० ॥
 सो ऽयं दुरात्मा दुर्वृत्तः सर्वलोकप्रबाधकः ।
 गृह्यतां बध्यतां चैव क्षिप्रमाविष्कृतं बलात् ॥ ३१ ॥
 सनत्कुमार उवाच ।
 तत एनं बहिः सर्वे स्कन्दस्य गणनायकाः ।
 बद्धा बहुविधैः पाशैर्यातयन्त सहस्रशः ॥ ३२ ॥
 स यात्यमानो दुःखार्तो विललाप यथा नरः ।
 निरयस्थो दुराचारः कर्मभिः स्वैः सुपाशितः ॥ ३३ ॥
 तं यात्यमानं संदृश्य नारदः सुमहातपाः ।
 गत्वा न्यवेदयत्तस्य वराहस्यामितात्मनः ॥ ३४ ॥

29a उक्तो] उक्ता R • गतश्चा°] गतस्त्वा° R 29c मा क्षमेथा] मोक्षमेथा R 29d तनुं] यदि R • ऽह्वयेद्] ऽवयेद् R 30b °दत्तातिभास्वरा] °दुर्गा{ ८ ८ R^{ac} }मिभासुरा R 30d °नाशनी] °नाशिनी R 31b सर्व°] सुर° R 31d °माविष्कृतं] °माकृष्यतां R 32-38] om. R^{ac}, R^{pc} written i.m. 32cd °शैर्यातयन्त] °शैः पातयन्तः R^{pc} 33a यात्यमानो] पात्यमानो R^{pc} 33d °पाशितः] °पूरितः R^{pc} 34a यात्यमानं] पात्यमानं R^{pc} 34d °स्यामितात्मनः] °स्य महात्मनः R^{pc}

29a °श्चाहमद्य°] °श्च हेमञ्च A 29c मा क्षमेथा] मोक्षमेथा A₃A₄, मोक्षमेथा A₇ 29d तनुं त्वां सो ऽह्वयेद्युधि] युधे हिंसा ह्रु{ह° A₄}येद्यदि A 30b °दत्तातिभास्वरा] °दत्ता हि भासुरा A 30c संवर्तिकेति] संवर्त्तकेति A 30d °नाशनी] °नाशिनी A 31b °प्रबाधकः] A₇^{pc}, °प्रधारकः A₃A₄, प्रधाक ८: A₇^{ac} 31c बध्यतां] युध्यतां A 31d °माविष्कृतं] °माकृष्यतां A 32b °नायकाः] A₃A₇, °नायकः A₄ 32c बद्धा] बद्धा A 32d °र्यातयन्त] °घातयन्तः A 33a यात्यमानो] मार्यमानो{ °णो A₄} A • दुःखार्तो] A₄A₇, दुखार्तो A₃ 33cd-34] om. A

29(c³, d³) S₁ 32(d⁴) S₁ 33(c⁵) S₂, (c⁷-c⁸, d²) S₃

29c क्षमेथा] S₁^{pc}S₂S₃Bh, क्षयेथा S₁^{ac} 29d तनुं त्वां सो] S₃, तनु(क्ता) सो S₁^{pc}, तनु- सो S₁^{ac}, तनु त्वसो S₂^{pc}, तनुं त्वा सो S₂^{ac}, तनुं त्वासी Bh (em.) • °द्युधि] S₁S₂S₃R, °द्यदि Bh 30a इय च] S₂S₃RABh, इमञ्च S₁ 30b शक्तिर्] S₁S₂RABh, शक्ति S₃ • °भास्वरा] S₁S₂S₃^{pc}Bh, (°दा)स्वरा S₃^{ac} 30c संवर्तिकेति] S₂S₃RBh, संवर्त्तकेति S₁ 31a सो] S₂S₃RABh, यो S₁ • दुरात्मा] S₁^{pc}S₂S₃RABh, दुरात्म S₁^{ac} 31b °लोक°] S₁S₂RABh, °लोकक° S₃ (unmetrical) 31c °तो बध्यतां] S₁S₂R, °ताम्बद्धता S₃, °तो बध्यतां Bh 31d °माविष्कृतं] S₂Bh, °माविष्कृतां S₁, °माविष्कृत S₃ (unmetrical) 32a बहिः] S₁S₂R^{pc}ABh, बहि S₃ (unmetrical) 32b °नायकाः] S₂S₃R^{pc}A₃A₇Bh, °नायका S₁ 32cd पाशैर्यातयन्त स°] S₁Bh, पाशैर्यातयन्तस्स° S₂, पाशैर्यातयन्त स° S₃ 33a दुःखार्तो] S₁S₂R^{pc}A₄A₇Bh, दुःखार्ता S₃ 33d स्वैः] S₁S₂R^{pc}Bh, स्वै S₃ • °पाशितः] S₂S₃Bh, °पातितः S₁ 34a यात्यमानं] S₁S₂^{pc}S₃Bh, यात्यमानां S₂^{ac} 34b °महातपाः] S₁S₂^{pc}R^{pc}Bh, °महातपा S₂^{ac}S₃ 34c न्यवेदयत्] S₂S₃R^{pc}Bh, निवेदयत् S₁

एष पुत्रो वृकस्तुभ्यं बद्धः पाशैरनेकशः ।
यात्यते कार्तिकेयस्य किंकरैर्दुष्कृती यथा ॥ ३५ ॥
न नाम तव देवस्य लोकार्थायोद्यतस्य च ।
करोति संनतिं स्कन्दो बालभावान्निरानमः ॥ ३६ ॥
अथवा स्वबलं स्कन्दो मन्यते बलवत्तरम् ।
त्वत्तो ऽत्मनस्ततः पुत्रं तव पाशैर्बबन्ध ह ॥ ३७ ॥
तद्यावदेव तं नासौ प्रमापयति देवप ।
तावदेव भवान्गत्वा विमोचयतु माचिरम् ॥ ३८ ॥
सनत्कुमार उवाच ।
नारदस्य वचः श्रुत्वा वराहो नन्दिवर्धनः ।
जीमूत इव कालान्ते ननाद रुषिताननः ॥ ३९ ॥
तस्य क्रोधात्तदा वह्निर्नेत्राभ्यामतिदीप्तिमान् ।
निश्चक्राम जगत्सर्वं सहरन्निव तेजसा ॥ ४० ॥

35c यात्यते] पात्यते R^{PC} 36b लोकार्थायोद्यतस्य] लोकस्याप्युद्यतस्य R^{PC} 36c करोति] अकरोत् R^{PC} 36d °न्निरानमः] °न्निरामयः R^{PC} 37ab] om. R^{PC} 37cd त्वत्तो ऽत्मनस्ततः पुत्रं तव] दुरात्मानं तव सुतं येन R^{PC} 38a °देव] °देवं R^{PC} 38d विमोचयतु] विलम्बयतु R^{PC} 39c कालान्ते] कल्पान्ते R 40b °नेत्राभ्याम°] °र्गत्वा तान° R

35a Before this A adds नारद उवाच । • वृकस्तु°] A₃A₄, वृकोस्तु° A₇ 35b °रनेकशः] °रनेकधा A 35c यात्यते] आद्यते A 35d किंकरैर्] A₇, किंकरैर् A₃, किंकरै A₄ 36a नाम] A₇, नाय A₃, नाप A₄ 36b लोका°] कोका° A 36c करोति] अकरोत् A • संनतिं] सयति A₃, सपति A₄, सयति A₇ 36d °न्निरानमः] °न्निरात्मवान् A 37a अथवा स्वबलं] अथास्य भुवनं A 37cd ऽत्मनस्ततः पुत्रं तव] न्यूनं तव सुतं येन A 38ab] तस्मादन{तस्मा+त+दलं A₇}वरश्चासौ न नाशयति देवयः{°पः A₇} A 38c °न्गत्वा] °न्स त्वान् स त्वा A₃ (unmetrical), °न्स त्वा A₄A₇ 38d विमोचयतु] A₇, तं विमोचय A₃A₄ 39c कालान्ते] घर्मान्ते A

36(d¹-d⁵) S₂ 38(d²) S₁, (a⁸) S₂ 39(c¹) S₁

35a वृकस्तु°] S₁S₂R^{PC}A₃A₄Bh, वृक तु° S₃ 35b बद्धः] S₂S₃^{PC}R^{PC}ABh, बन्धः S₁, बद्ध S₃^{ac} 35d किंकरैर्] S₁S₂R^{PC}A₇Bh, किङ्करै S₃ 36b लोकार्थायो°] S₂S₃Bh, लोकार्थायो° S₁ • च] S₂S₃R^{PC}ABh, ह S₁ 36c संनतिं] S₁R^{PC}Bh, सन्नति S₂, सन्तति S₃^{PC}, सन्नति S₃^{ac} 36d °न्निरानमः] S₂S₃^{PC}, °न्निरामनः S₁, निरानमः S₃^{ac}, °च्च रोषतः Bh (conj.) 37a स्वबलं] S₁S₃, स्वबल S₂, स्वमलं Bh (conj.) 37b बलवत्तरम्] S₁S₃^{PC}S₃ABh, बलत्तरम् S₂^{ac} (unmetrical) 37c त्वत्तो] S₂S₃ABh, तत्वो S₁ 37cd पुत्रं तव] S₁Bh, पुत्रंस्तव S₂, पुत्रस्तव S₃^{PC}, पुत्रस्तं S₃^{ac} 37d पाशैर्] S₁S₂R^{PC}ABh, पाशै S₃ 38a तं नासौ] S₁S₂S₃^{PC}R^{PC}Bh, तनासौ S₃^{ac} (unmetrical) 38b देवप] S₂^{ac}S₃R^{PC}Bh, देवपः S₁S₂^{PC} 38d विमोचयतु] S₂S₃A₇Bh, वि(मो)चयितु S₁ 38d °चिरम्] S₁S₃RABh, °चिरन् S₂ 39c जीमूत] S₁S₃^{PC}S₃RABh, जीत S₂^{ac} (unmetrical) • कालान्ते] S₁^{PC}S₂S₃Bh, कान्त S₁^{ac} (unmetrical) 39d ननाद] S₂S₃RABh, ननार(दः) S₁ • रुषिता°] S₁S₂S₃RA, रुषिता° Bh (conj.?) 40a वह्निर्] S₁S₂RABh, वह्नि S₃ 40b °दीप्तिमान्] S₂S₃RABh, °दीप्तवान् S₁ 40d सहरन्नि°] S₁^{PC}S₂S₃^{PC}RABh, सहर(न्ति) S₁^{ac}, सहरनि° S₃^{ac} (unmetrical)

उत्थाय चासनाद्देवः सहसैवानिरीक्षणः ।
 प्रतस्थे शिखरं दिव्यं गौर्या मृगपतिः स्वयम् ॥ ४१ ॥
 स कम्पयन्महीं सर्वा स्तूयमानो महात्मभिः ।
 उत्पातान्भयदान्पश्यन्नगामाविनिवारितः ॥ ४२ ॥
 गच्छतस्तस्य देवस्य पन्थानं भुजगो ऽच्छिनत् ।
 दंष्ट्रा च वृक्षमापात्य पपात धरणीतले ॥ ४३ ॥
 रुधिरं चास्रवद्वक्त्राद्दृढयं च प्रवेपत ।
 भयं चास्याभवत्तत्र वेगो येनाभिहन्यते ॥ ४४ ॥
 वायवः प्रतिलोमाश्च उरसा चापतद्भुवि ।
 स्वेदश्चास्य प्रियं स्मृत्वा तदात्यर्थमजायत ॥ ४५ ॥
 एतांश्चान्यांश्च बहुश उत्पातान्भयसूचकान् ।
 अनादृत्य मृगेन्द्रो ऽसौ जगामैव महाबलः ॥ ४६ ॥

41a °नादेवः] °नात् कूरः R 41b सहसैवानि°] सहसैव नि° R 41c प्रतस्थे शिखरं] प्रतापणि-
 खरं R 41d गौर्या] गर्जनं R 42a स कम्पयन्महीं सर्वा] अरुद्धयन्निव महीं R 42d °माविनि°]
 °मासनि° R 43c °मापात्य] °मासाद्य R 44b °दृढयं च प्रवेपत] °द्वजायत्तस्य वेपथुः R 44c
 °तत्र] °तस्य R 45b उरसा चापतद्भु°] रजसो चापतन्भु° R^{pc}, रजसा चापतद्भु° R^{ac} 45cd]
 om. R^{pc}, स्नेहश्चास्य प्रियं श्रुत्वा तदाकृन्नमहाय च R^{ac} 46a बहुश] बहुधा R 46c अनादृत्य]
 अनाहतो R 46d °मैव] °मैव R

41a °देवः] °देव A 41b सहसैवानिरी°] सहसा दुर्निरी° A 42c °न्भयदान्] °न् शतशः A
 42d °माविनि°] A₃A₇, °म विनि° A₄ 43c °मापात्य] °मासाद्य A 44a °द्वक्त्राद्°] A₃A₇^{pc},
 °द्वक्त्रा ह° A₄A₇^{ac} 44b प्रवेपत] प्रवेपते A₃A₇, प्रवेयते A₄ 44d येनाभि°] येन वि° A 45b
 उरसा चापतद्भु°] तव सापपतत् भु° A₃A₄, तव+५+पपतत् भु° A₇ 45c स्वेदश्चा°] स्नेहश्चा° A₃A₇,
 स्नेहश्चा° A₄ 45d °दात्यर्थ°] A₇, °दात्यर्थ° A₃A₄ 46b °तान्भयसूचकान्] °तानद्भुतान् स्वकान्
 A₃A₄, °तान् भूतलांशुकान् A₇ 46c अनादृत्य] अनाहत्य A

41(a⁷-a⁸) S₁ 42(b⁸) S₁ 43(a⁶, b¹-c¹, d⁶-d⁸) S₁ 46(d⁶) S₁

41a चासनाद्देवः] S₁S₂^{pc}Bh, चासनाद्देव S₂^{ac}, वासनादेव S₃ 41b सहसैवानिरी°] S₁, सहसैवा-
 निरी° S₂, सहसैवानिरी° S₃, सहसैवोन्निरी°Bh (em.) 41d गौर्या] S₁ABh, गोय्या S₂S₃ •
 °पतिः] S₂^{pc}RABh, °पति S₁, °पति S₂^{ac}S₃ 42a कम्पय°] S₂S₃ABh, कम्प° S₁ (unmetrical)
 • °न्महीं सर्वा] S₁S₂ABh, °न्महीं सर्वा S₃ 42cd °न्भयदान्पश्यन्न°] R, °म्भयदा(-५)+पश्य+ञ्ज°
 S₁, °नुत्थितान्पश्यन्न° S₂, °नुच्छितान्पश्यन्न° ज° S₃^{pc}, °नुच्छितान्पश्यन्न° ज° S₃^{ac}, °नुत्थितान् पश्यन्
 ज° Bh 42d °माविनि°] S₁A₃A₇Bh, °म विनि° S₂S₃ 43a गच्छतस्त°] S₂RABh, गच्छन्ते
 त° S₁, गच्छत+त+ S₃ 43b पन्थानं] S₃RABh, (पन्थाना) S₁ (anusvāra possibly lost), पन्था-
 नां S₂ • ऽच्छिनत्] S₂S₃RABh, (च्छित)ान् S₁ (tops lost) 43c दंष्ट्रा] S₁S₂RABh, दंष्ट्रा S₃
 • °मापात्य] S₂S₃, °मापत्य S₁(retraced)Bh 44ab चास्रवद्वक्त्राद्°] S₁A₃A₇^{pc}Bh, वास्रवद्वक्त्राद्°
 S₂, चास्रवद्वक्त्रा ह° S₃ 44b च प्रवेपत] Bh (em.?), चाप्रवेपत S₁^{pc}, चाप्रवेपतः S₁^{ac}, च प्रवेपतः
 S₂S₃ 44c भयं] S₁S₂RABh, भय S₃ 44d येना°] S₂S₃RBh, येता° S₁ 45a °लोमाश्च]
 S₂S₃RABh, °लोमाश्च S₁ 45c स्वेदश्चा°] conj., स्नेहश्चा° S₁, स्नेहश्चा° S₂Bh, स्नेह चा° S₃^{pc}?,
 स्नेह चा° S₃^{ac}? • प्रियं] S₃R^{ac}A, प्रियां S₁S₂Bh 45d तदा°] S₁S₂^{pc}S₃R^{ac}ABh, त-१° S₂^{ac}
 • °मजायत] S₁^{pc}S₂^{pc}S₃ABh, °मजायतः S₁^{ac}, °मजा(त)+य+त S₂ 46a °श्चान्यांश्च] S₁S₂S₃RA,
 °श्चान्यान् सु° Bh (conj.) 46b उत्पातान्] S₁^{pc}S₂RABh, उत्पाताम् S₁^{ac}, उत्पाता S₃ • °सूच-
 कान्] S₁RBh, °सूचकाम् S₂, °सूचकां S₃ 46c मृगेन्द्रो] S₁S₂RABh, मृगेद्रो S₃ 46d जगामैव]
 S₁^{pc}S₂S₃ABh, ५गामैव S₁^{ac}

तं प्रस्थितमभिप्रेक्ष्य निमित्तानि च सुव्रत ।
 पूजां सज्जामकुर्वन्त देवलोके दिवौकसः ॥ ४७ ॥
 स सिद्धसंघैरनुगम्यमानो यक्षैश्च गन्धर्वमहोरगैश्च ।
 रक्षोगणैश्चारणकिन्नरैश्च जगाम गौरीशिखरं महात्मा ॥ ४८ ॥

इति स्कन्दपुराणे नवोत्तरशतो ऽध्यायः ॥ १०९ ॥

47c सज्जा०] सर्वा० R^{PC}, संज्ञा० R^{ac} 48c रक्षोगणैश्चारण०] विद्याधरैश्चोरग० R Col. इति
 स्कन्दपुराणे रेवाखण्डे ऽध्यायः R

47c सज्जामकुर्वन्त] च समकुर्वन्तु A₃A₄, च समकुर्वन्त A₇ 47d देव०] तदा A 48c ंणैश्चार-
 णकिन्नरैश्च] ंणैः किन्नरचारणैश्च A 48d महात्मा] महाबलः A Col. इति{इति श्री० A₄, ओ॥
 इति श्री० A₇}स्कन्दपुराणे एकाशीतिसाहस्र्यां संहितायामम्बिकाखण्डे वराहप्रयाणो नाम शतमष्टोत्तरं A

47(b⁷)(b⁸) S₂

47b निमित्तानि] S₁S₂RABh, निमित्तानि S₃ • सुव्रत] RABh, सुव्रत S₁, सु(व्र) S₂, सुव्रतः
 S₃ 47c सज्जा०] S₁S₂Bh, सजा० S₃ • मकुर्वन्त] S₁S₂S₃RA₇, मकुर्वन्ते Bh (em.) 47d
 देवलोके] S₁S₂S₃R, देवलोके Bh (typo) 48c रक्षो०] S₁S₂S₃^{PC}ABh, रक्षोय० S₃^{ac} (unmetrical)
 • किन्नरैश्च] S₁S₂RBh, किन्नरैश्च S₃ (unmetrical) 48d महात्मा] S₂S₃RBh, महात्मा इति S₁
 (इति part of col.) Col. ○ ॥ स्कन्दपुराणे वृकबन्धे आध्याय १६३ (in letter numerals) ॥ ○ S₁,
 स्कन्दपुराणे नवोत्तरशतो ध्यायः ॥ S₂, ○ ॥ स्कन्दपुराणे नामाध्यायः १११ (in letter numerals) ॥ S₃, इति
 स्कन्दपुराणे वृकबन्धो नाम नवोत्तरशतो ध्यायः Bh

दशोत्तरशतो ऽध्यायः ।

सनत्कुमार उवाच ।

विनिर्गम्य कुमारो ऽपि रम्यात्स्वभवनात्तदा ।

रराम गणपैः सार्धं क्रीडनैर्बहुभिः शुभैः ॥ १ ॥

आनयामास तं चापि वराहस्य सुतं प्रभुः ।

वृकं विमुच्य पाशैश्च उत्ससर्ज हसन्विभुः ॥ २ ॥

उत्सृष्टं धावमानं च पुनर्जग्राह वेगितम् ।

पुनरेवोत्सृजच्चैनं जग्राह च पुनः पुनः ।

एवं रराम तेनासौ वराहो ऽभ्यागमच्च तम् ॥ ३ ॥

शिलां गृहीत्वा महतीं संक्रुद्धो ऽन्तकसंनिभः ।

चिक्षेप कार्तिकेयाय नादयञ्जलदो यथा ॥ ४ ॥

तामापतन्तीं बहुधा नदन्तीं विहायसा मृत्युसमानरूपाम् ।

जग्राह वेगेन महातिवेगां कोकामुखः प्रज्वलितामिवोल्काम् ॥ ५ ॥

1b °भवनात्] °भुवनात् R 1d क्रीडनैर्] क्रीडन्तं R 2c पाशैश्च] पाशैस्तु R 3a धावमानं च] नादमानच्च R 3b वेगितम्] वेगितः R 3c °वोत्सृजच्चै°] °वोत्सृजच्चै° R 3f ऽभ्यागमच्च तम्] ऽभ्यागमद्भुतम् R^{pc}, थागम(द्ध)तम् R^{ac} 4d नादयञ्ज°] ननाद ज° R 5b मृत्यु°] गृह्य R 5cd वेगेन महतीवेगां कोकामुखः] वेगान्महतो ऽतिवेगां लोको{°का° R^{ac}}न्मुख° R

1b रम्यात्] A₃A₄, रम्यां+तु+ A₇ 1c गणपैः] स गणैः A 1d क्रीडनैर्] A₃A₇, क्रीडनैः R A₄ 2b प्रभुः] A₇, प्रभु A₃A₄ 2d हसन्विभुः] हसन्निव A 3b वेगितम्] वेगिनं A 3c °वोत्सृजच्चै°] °वासृजच्चै° A 4c कार्तिकेयाय] A₃A₇, कार्तिकेयाय A₄ 5a नदन्तीं] A₄A₇, नदन्ती A₃ 5c °वेगां] °वेगं A 5d कोकामुखः] A₄, कोकामुख A₃A₇ • °वोल्काम्] A₇^{ac}, °वोक्षां A₃A₄, °वो-+ A₇^{pc}

Manuscripts available for this chapter: S₁ photos 4.10b (f. 168^f), 4.11a (f. 168^v); S₂ exposures 117b–118b (f. 152^f–153^f); S₃ f. 168^f–168^v; R f. 183^v–184^f; A₃ f. 110^f–110^v; A₄ f. 155^f–156^f; A₇ f. 156^f–157^f.

3(f⁸) S₂

1a विनिर्गम्य] S₁RABh, विनिगम्य S₂S₃ 1b रम्यात्] S₁^{pc}S₂RA₃A₄Bh, रम्यत् S₁^{ac}, रम्या S₃ 1c गणपैः सा°] S₁RBh, गणवैस्सा° S₂, गणवै सा° S₃ 1d क्रीडनैर्] S₂A₃A₇Bh, क्रीडनैर् S₁, क्रीडने S₃ 2a तं चा°] S₁RABh, तच्चा° S₂, तं चा° S₃ (unmetrical) 2b वराहस्य] S₁S₂^{pc}S₃RABh, वराहस्य S₂^{ac} 2cd पाशैश्च उ°] S₁A, पाशैश्चरु° S₂S₃, पाशेभ्य उ° Bh (conj.) 2d °सन्विभुः] S₂S₃RBh, °सं प्रभुः S₁ 3a धावमानं च] S₁^{pc}S₂S₃ABh, धावमानच्च S₁^{ac} 3b पुनर्] S₁S₂RABh, पुन S₃ • वेगितम्] S₁^{pc}S₂S₃Bh, वे(त्ति)तम् S₁^{ac} 3c °वोत्सृजच्चैनं] S₂Bh, °वोत्सृजच्चैव S₁, °वोत्सृज चैन S₃ (unmetrical) 3d जग्राह] S₁S₂^{pc}S₃RABh, ज(वा)ह S₂^{ac} • पुनः पुनः] S₁S₂S₃^{pc}RABh, पुन पुनः S₃^{ac} (unmetrical) 3f वराहो] S₁S₂RABh, वराहे S₃ • ऽभ्यागमच्च तम्] S₂ABh, भ्यागतन्धतम् S₁, भ्यागम च तं S₃ (unmetrical) 4a शिलां] S₁S₂RABh, शिला S₃ • महती] S₁S₂RABh, महती S₃ 4b संक्रुद्धो] S₁S₂RABh, सक्रुद्धो S₃ 4c कार्तिकेयाय] S₂S₃RA₃A₇Bh, कार्तिकेयश्च S₁ 5a तामा°] S₁RABh, तमा° S₂S₃ 5a बहुधा] S₁^{pc}S₂S₃RA Bh, बहु(वा) S₁^{ac} • नदन्तीं] S₂S₃RA₄A₇Bh, नदन्ती S₁ 5b °रूपाम्] S₁S₂RABh, °रूपा S₃ 5d °ज्वलितामि°] RABh, °ज्वलितां मि° S₁, °ज्वलितानि° S₂S₃ • °वोल्काम्] S₂S₃RA₇^{ac}Bh, °वोल्कान् S₁

ततश्चक्रं सहस्रारं युगान्ताग्निसमप्रभम् ।
 शिलाग्रहणव्यग्राय गणाय व्यसृजत्प्रभुः ॥ ६ ॥
 तदन्तकप्रतीकाशं चक्रं सर्वसुरारिहम् ।
 विवेश न गणं तूर्णं ततस्तद्वनिवर्तत ॥ ७ ॥
 तन्निवृत्तं पुनश्चक्रमकृत्वा कार्यमुज्ज्वलम् ।
 न जग्राह तदा विष्णुरवमेने च तत्तदा ॥ ८ ॥
 तत्तदानर्चितं तेन चक्रं दानवघातिना ।
 विष्णुना प्रययौ क्षिप्रं स्वमेव भवनं प्रति ॥ ९ ॥
 तस्मिंश्चक्रे तदा याते भगवान्निन्दिवर्धनः ।
 वृक्षमुत्पाद्य वेगेन कुमारमभिजघ्निवान् ॥ १० ॥
 अगण्य तं प्रहारं तु भगवाननलात्मजः ।
 शक्तिं संवर्तिकां क्रोधाच्चिक्षेप च ननाद च ॥ ११ ॥

7a तद०] तम० R 7cd] व्यानदत्स गणः शम्भोस्तत एत न्यवर्तत R 9a तत्तदा०] तन्तदा० R
 9b ०घातिना] ०घातिनम् R 9c क्षिप्रं] विप्र R 9d भवनं] भुवनं R 11a अगण्य तं] अपश्यत्तं R

6a सहस्रारं] सहस्राक्षं A 6d गणाय व्य०] गणपाया० A 7a तद०] तम० A 7cd] न वि-
 वेश गणं शम्भोस्ततो गत्वा निवर्तत{०तः A₃} A 8a पुनश्च०] तत्र च०A 8cd विष्णुरवमेने] विष्णु
 वधमेने A₃A₄, विष्णुर्वव{०धं A₇^{ac}}मेने A₇ 9a तत्तदानर्चितं तेन] तत्तदानिश्चितं तेन A₃, तत्तदाश्चितं
 तेन A₄ (unmetrical), तत्तदानर्चितस्तेन A₇ 9b ०घातिना] ०घातिनं A 10a याते] A₇, जाते
 A₃A₄ 10d ०जघ्निवान्] A₇^{pc}, ०जग्मिवान् A₃A₄A₇^{ac} 11a अगण्य] A₃A₇, आगत्य A₄ 11b
 ०ननलात्मजः] ०न् शैलजात्मजः A 11cd क्रोधाच्चि०] A₃A₇, क्रोधात् वि० A₄

6(c¹-c⁶) S₂ 7(a¹-a³)(a⁴) S₁ 9(d⁸) S₁

6a ततश्चक्रं] S₁S₂S₃^{pc}RABh, (तश्चश्च)ततश्चक्रं S₃ • सहस्रारं] S₁S₂RBh, सहसार S₃ (unmetrical)
 6c शिलाग्रहणव्यग्राय] S₂S₃RA, शिलाग्रहणदक्षाय S₁^{pc}, शिलाग्रहणः ॐ ॐ ॐ S₁^{ac}, विनायकस्याव्यग्राय
 Bh (conj.?) 6d व्यसृज०] S₁S₂RBh, व्यसृज० S₃ 7a तद०] em. Bh, तम० S₂S₃ 7b
 ०सुरारिहम्] RABh, ०सुरारिणुत् S₁, ०सुरारिघम् S₂, ०सुरारिघं S₃ 7c न] conj., स० S₁S₂S₃^{pc}
 Bh, सस० S₃^{ac} (unmetrical) 7cd गणं तूर्णं] em., ०गणन्तुर्णन् S₁, ०गणस्तूर्णन् S₂, ०गणस्तूर्ण
 S₃, ०गणस्तूर्णं Bh 7d ०द्वनिवर्तत] S₂S₃, ०द्वनिवर्तत(:) S₁, ०द्विन्यवर्तत Bh (em.?) 8a त-
 त्निवृत्तं] S₁S₂^{pc}S₃^{ac}RABh, त(न्ना)वृत्तं S₂^{ac}, तनिवृत्तं S₃^{ac} 8ab ०श्चक्रम०] RBh (em.?), ०श्चक्रम्
 S₁, ०श्चक्रं म० S₂S₃ 9b चक्रं] S₁S₂RABh, चक्र S₃ 9d स्वमे०] S₁^{pc}S₂S₃RABh, स्वयमे०
 S₁^{ac} (unmetrical) • भवनं प्रति] S₁S₂ABh, भवम्प्रमृति S₂ (unmetrical) 10b भगवान्] S₁S₂
 S₃^{pc}RABh, भगवा S₃^{ac} 11a अगण्य] S₁^{pc}S₂S₃A₃A₇Bh, अरण्य S₁^{ac} • तं] S₁S₂RABh, त S₃
 11c शक्तिं] S₁S₂RABh, शक्ति S₃ • संवर्तिकां] RABh, सम्वर्षिकां S₁, सम्वर्तिकां S₂, सम्वर्तकं S₃
 11cd क्रोधाच्चि०] S₁S₂RA₃A₇Bh, क्रोधा चि० S₃

सा दहन्तीव तेजांसि नदन्ती बहुधा तदा ।
 हन्तुं वराहं प्रययौ शक्तिर्विद्युदिवाशुगा ॥ १२ ॥
 तामापतन्तीं वेगेन भगवान्नन्दिवर्धनः ।
 जघानास्त्रैर्बहुविधैर्नादयन्सिंहराडिव ॥ १३ ॥
 तानि सा भस्मसात्कृत्वा शक्तिः संवर्तिका शुभा ।
 विवेश हृदयं तस्य कामिनीव दृढं प्रिया ॥ १४ ॥
 स तया भिन्नहृदयो योगेन परमेण ह ।
 योगीव देहं संत्यज्य देहेनान्येन तस्थिवान् ॥ १५ ॥
 सो ऽन्यदेहं समास्थाय पौराणं सुरसत्तमः ।
 देवैः सर्वैः परिवृतो जगाम भवमन्दिरम् ॥ १६ ॥
 तत्रापश्यन्महादेवं जटामुकुटधारिणम् ।
 चन्द्रलेखांशुजालौघनिरस्ततिमिरोत्करम् ॥ १७ ॥

12a सा दहन्ती०] सादयन्ती० R 14a तानि सा] तमस्त्रं R^{PC}, अनिशं R^{ac} 15a तया] तय
 R 15d तस्थिवान्] भक्तिमान् R 16a ऽन्यदेहं] ऽन्यं देहं R 16b पौराणं] यौवनं R 17d
 ०निरस्त०] ०निभं सु० R

12a सा दहन्तीव] सादयन्ति च A₃A₄, सा दहन्ती च A₇ 13a ०मापतन्तीं] A₃A₇, ०मापतन्ति A₄
 14b संवर्तिका] A₃A₄, शम्बर्तिका A₇ 14d दृढं प्रिया] दृढप्रियं A₃A₇, दृढं प्रियं A₄ 15c देहं]
 A₃A₇, देह A₄ 15d देहेना०] A₃, देहिना० A₄A₇ • तस्थिवान्] संस्थितः A 16a सो ऽन्य-
 देहं] योग्यदेहं A 16b पौराणं] पौराणां A • सुरसत्तमः] सुरसत्तम A 16c परिवृतो] A₃A₇,
 परिवृतै A₄

12(b¹-b⁶)(b⁷-d¹)(d²-d⁴) S₁ 15(a¹-a⁸)(b¹-c¹) S₁ 16(b⁸) S₁ 17(d⁴) S₁, <c⁸-d²)(d³-d⁴) S₃

12a दहन्ती०] S₂S₃A₇Bh, दहन्ति S₁ 12c हन्तुं] S₂RABh, हन्तु S₃ 12d शक्तिर्विद्युदि०]
 RA, ॐ(क्तिवद्यु)दि० S₁ (upper part lost), शक्तिर्विद्यु इ० S₂^{PC} (sec. hand), शक्ति(र्विद्यु)ि ~ S₂^{ac},
 शक्तिर्विद्युदि० S₃, शक्तिर्विद्यु इ० Bh (conj.?) • ०वाशुगा] RA, ०वाशुभा S₁ (tops lost), ०वाशुगः
 S₂S₃Bh 13a तामापतन्तीं] S₁S₂RA₃A₇, तमापतन्ती S₃, तामापमन्ती Bh (typo) 13b भगवान्]
 S₁S₂RABh, भगवा S₃ 13c ०नास्त्रैर्] S₁S₂RABh, ०नास्त्रै S₃ 13cd ०विधैर्नादयन्] S₂^{PC}RA
 Bh, ०विधैर्नादयन् S₁, ०विधैर्नादयन् S₂^{ac}, ०विधे नादयन् S₃ 14a तानि सा] S₁S₃ABh, तानिस्सा S₂
 • भस्मसात्] S₂^{PC}RABh, भस्मसा S₁S₂^{ac}S₃ 14b शक्तिः] S₁S₂RABh, शक्ति S₃ • संवर्तिका]
 S₂S₃RA₃A₇Bh, संवर्तिका S₁ 14d दृढं] RA₃Bh (em.), दृढ० S₁S₂S₃ (anusvāra possibly lost in
 S₁) 15a भिन्न०] S₁S₂S₃^{PC}RABh, भिन० S₃^{ac} (unmetrical) 15c देहं] S₁S₂RA₃A₇Bh, देह S₃
 • संत्यज्य] S₂S₃RA, सन्त्यज्का S₁, तं त्यज्का Bh (conj.) 16a ऽन्यदेहं] S₂^{PC}Bh, न्यदेहं S₁S₂^{ac}S₃
 16c देवैः स०] S₁RABh, देवैस्स S₂, देवै स० S₃ • परिवृतो] S₁S₂S₃^{PC}RA₃A₇Bh, परिवृ S₃^{ac}
 (unmetrical) 17a ०देवं] S₁S₂RABh, ०देव S₃ 17b ०मुकुट०] S₂RABh, ०मुकुट S₁S₃ 17c
 ०लेखांशुजालौघ०] S₂RABh, ०लेखाशुजालौघ० S₁^{PC}, लेखाञ्जलौघञ्च S₁^{ac}, ०लेखाङ्शुजलौ ~ S₃ 17d
 ०निरस्ततिमिरोत्करम्] S₁^{PC}S₂^{PC}ABh, निरस्तमिरोत्करम् S₁^{ac} (unmetrical), ०निरस्ति(भि)मिरोत्करं S₂^{ac},
 ~ (स्तति)मिरोत्कर S₃ (upper parts of स्तति lost, anusvāra possibly lost)

भद्रपीठे समासीनं काञ्चने मणिभूषणे ।
 भ्राजमानं श्रियात्यर्थं पार्वत्या पार्श्वसंस्थया ॥ १८ ॥
 गणैश्च विविधाकारैर्बहुभिः कामरूपिभिः ।
 नृत्तगीतप्रियैर्नित्यं समन्तात्परिवारितम् ॥ १९ ॥
 तं दृष्ट्वा शंकरं विष्णुः प्रसन्नेनान्तरात्मना ।
 तुष्टाव विविधैः स्तोत्रैरिदं चोवाच सुस्वरम् ॥ २० ॥
 वाराहं रूपमास्थाय त्वत्तेजोबृंहितेन मे ।
 रणे विक्रम्य भगवन्हिरण्याक्षो निषूदितः ॥ २१ ॥
 त्वं देव कारणं नित्यं संभूतेः प्रलयस्य च ।
 त्वया सर्वमिदं व्याप्तं जगदव्यक्तमूर्तिना ॥ २२ ॥
 त्वत्प्रसादेन देवेश ब्रह्माहं शक्र एव च ।
 पूज्याः स्म लोके सततं तथैवान्ये दिवौकसः ॥ २३ ॥
 त्वयि प्रीते महादेव सर्वे प्रीता वयं प्रभो ।
 त्वयि क्रुद्धे च नाशो नो भविता नात्र संशयः ॥ २४ ॥

18b °भूषणे] °भूषिते R 18d पार्वत्या पार्श्वसंस्थया] पार्वत्याः पार्श्वसंस्थया R 19ab °रैर्बहुभिः का-
 म°] °रैः कुर्वद्भिः सम° R 19c नृत्त°] नृत्य° R 20b प्रसन्नेना°] प्रशक्तेना° R 21a वाराहं]
 वराह° R 21b त्वत्तेजोबृंहितेन मे] मया त्वत्तेजसा विभो R 21d निषूदितः] निःसूदितः R 22b
 संभूतेः] संभूतः R 22d °मूर्तिना] °मूर्तिमान् R 23c पूज्याः स्म] पूज्याश्च R 24c नो] मे R

18a भद्रपीठे] A₃A₇, मद्रपीठे A₄ 18b °भूषणे] °भूषिते A 19c नृत्त°] नृत्य° A 20a तं
 दृष्ट्वा शंकरं विष्णुः] त[तं° A₇]तश्च शंकरं दृष्ट्वा A 20d सुस्वरम्] A₃A₇, सस्वरं A₄ 21a वाराहं]
 A₃A₄, वराहं A₇ 21b त्वत्तेजोबृंहितेन मे] मया त्वत्तेजसा विभो A 21c भगवन्] A₃A₇, भगवान्
 A₄ 21d हिरण्याक्षो निषूदितः] दैत्यो यं विनिःसूदितः A 22b संभूतेः] संभूते A 23c-24b]
 om. A

18(b⁶-b⁷) S₁ 22(b⁶-b⁷) S₂ 23(d⁷) S₁, (d⁶)(d⁷)(d⁸) S₂ 24(c⁵) S₁, (b², c⁵) S₂

18a भद्रपीठे] S₁RA₃A₇Bh, चन्द्रपीठे S₂S₃ • समासीनं] S₁S₂^{pc}S₃RABh, समासीनां S₂^{ac} 18b
 काञ्चने] S₂S₃RABh, काञ्चनेर् S₁ • °भूषणे] S₁S₂S₃, °भूषणे Bh (typo) 18c °यात्यर्थं] S₁S₂R
 ABh, °यात्यर्थं S₃ 18d पार्श्व°] S₁S₂S₃^{pc}RABh, पार्श्व° S₃^{ac} • °संस्थया] S₂S₃ABh, संस्थया
 S₁ 19b °बहुभिः] S₁S₃ABh, °बहुभिः S₂ (visarga possibly lost) • °रूपिभिः] S₁S₂^{pc}S₃RA
 Bh, °रूपिभिः S₂^{ac} 19c °प्रियैर्] S₁S₂S₃^{pc}RABh, °प्रियैर् S₃^{ac} 20a तं दृष्ट्वा] S₁S₃RBh, तन्दृष्ट्वा
 S₂ 20b प्रसन्नेनान्तरा°] S₂^{pc}S₃^{pc}RABh, प्रसन्नेनान्तरा° S₁ (unmetrical), प्रसन्नेनान्तरा° S₂^{ac}, प्र-
 सनेनान्तरा° S₃^{ac} 20c तुष्टाव] S₁^{pc}S₂S₃RABh, तुष्टा S₁^{ac} (unmetrical) 20cd स्तोत्रै°] S₁S₂RA
 Bh, स्तोत्रै° S₃ 20d सुस्वरम्] S₁S₂RA₃A₇Bh, सुस्वर S₃ 21a वाराहं] S₂S₃A₃A₄Bh, वराहं
 S₁ 21b °बृंहितेन] S₂S₃Bh, °बृंहितेन S₁ 21c भगवन्] S₁RA₃A₇Bh, भगवान् S₂, भगवां S₃
 21d निषूदितः] S₂^{pc}S₃Bh, निःसूदितः S₁, निषू(भि)तः S₂^{ac} 22b संभूतेः] S₂Bh, संभूते S₁, संभूतेः
 S₃ 23b ब्रह्माहं] S₂^{pc}S₃RABh, ब्रह्माणं S₁, ब्र(ह्मा)हं S₂^{ac} • शक्र ए°] S₂S₃RABh, शक्रमे° S₁
 23c पूज्याः स्म] S₁^{pc}S₂^{pc}Bh, पूज्याम् S₁^{ac}S₂^{ac}S₃ 23d दिवौकसः] S₁^{pc}S₃RBh, दिवौ(क)सैः S₁^{ac},
 दि(वौ)+ °+(स)ः S₂ 24b प्रीता] S₁^{pc}S₂S₃RBh, प्रीत S₁^{ac} 24c च] S₁S₃RA, (व) S₂, वि° Bh
 (conj.)

स्तुवन्तमेवं भगवान्विष्णुं चन्द्रार्धशेखरः ।
 सहस्रसूर्यतेजस्कः प्रीतः प्रोवाच शंकरः ॥ २५ ॥
 भक्त्या तुष्टो ऽस्मि ते विष्णो देवकार्योद्यमेन च ।
 वरं वरय भद्रं ते यस्ते मनसि वर्तते ॥ २६ ॥
 विष्णुरुवाच ।
 यदि तुष्टो ऽसि नो देव यदि देयो वरश्च नः ।
 ततः पाशुपतं दिव्यं व्रतमादेष्टुमर्हसि ॥ २७ ॥
 यदाश्रित्य वयं सर्वे सशक्राः सर्वकामिकम् ।
 युद्धे जेष्याम दैतेयान्दुःखशोकविवर्जिताः ॥ २८ ॥
 देव उवाच ।
 अहं वः कथयिष्यामि गुह्यमेतत्सनातनम् ।
 व्रतं पाशुपतं दिव्यं येन कामानवाप्स्यथ ॥ २९ ॥
 इत्युक्त्वा देवदेवेशो देवानां हितकाम्यया ।
 ययौ दिवमथामन्त्र्य देवीं गिरिवरात्मजाम् ॥ ३० ॥

25b °न्विष्णुं च°] °न् विष्णुश्च R^{PC}, °न् विष्णु च R^{ac} • °शेखरः] °शेखरं R 25c सहस्र°] सह° R (unmetrical) 25cd °तेजस्कः प्रीतः] °तेजस्कं विष्णुं R 26d यस्ते] यत्ते R 27a नो देव] देवेश R 28c जेष्याम] जेष्यामि R 28d °विवर्जिताः] °विवर्जितः R^{PC}, °विवर्जितां R^{ac} 29 देव] देवदेव R 29d कामानवाप्स्यथ] सम्मानमाप्स्यथ R 30c °मथामन्त्र्य] °मुपामन्त्र्य R 30d देवीं] देवान् R

25c °तेजस्कः] °तेजाक्षः A 25d प्रीतः] A₃A₇, प्रीत A₄ 26d यस्ते] यत्ते A 27a तुष्टो ऽसि] A₃, तुष्टो स्मि A₄, तुस्ति A₇ (unmetrical) 27c ततः] तदा A 27d-29c] om. A 29d °नवाप्स्यथ] A₃A₇^{PC}, °नवाप्सथ A₄A₇^{ac} 30c °मथामन्त्र्य] °मुपामन्त्र्य A

25(b², b⁶, c²) S₂ 29(d⁷) S₁ 30(c⁸, d³, d⁵-d⁸) S₁

25ab °मेवं भगवान्विष्णुं च°] S₁^{PC} ABh, °मेव भगवां विष्णुश्च° S₁, °मेवम्भ(वतां) वि(ष्णुं) च° S₂^{ac}, °मेव भवतां विष्णुं च° S₃ 25b °शेखरः] S₁^{PC} S₂^{PC} ABh, (°ख)खरः S₁^{ac}, (°शे)खरन् S₂^{ac}, °शेखरम् S₃ 25d प्रीतः] S₁^{PC} S₂A₃A₇Bh, प्रीत S₁^{ac} S₃ • शंकरः] S₁S₂^{PC} RABh, शंकरम् S₂^{ac}, शंकरं S₃ 26b °कार्योद्यमेन] S₁S₂^{PC} S₃RABh, °कार्योद्यमेव S₂^{ac} 27 विष्णुरुवाच] S₂S₃RABh (विष्णुरु in S₂S₃), विष्णु उ S₁ 27b वरश्च] S₁S₂RABh, वरस्व S₃ 27c ततः पाशुपतं] S₁R, यत्तत्पापहरन् S₂^{PC} (ह i.m., sec.hand), यत्तत्पाप(त)न् S₂^{ac} (unmetrical), यत्तत्पाशुपतन् S₃, यत्तत् पापहरं Bh 27d व्रत°] S₂S₃RBh, व्रत° S₁ 28a यदा°] S₂S₃RBh, यथा° S₁ 28b °शक्राः] S₁S₂RBh, °शक्रा S₃ • सर्व°] S₂S₃R, सार्व° S₁Bh 28c दैतेयान्] S₁S₂^{PC} RBh, दैत्येयां S₂, तैतेयां S₃^{ac} 28d °विवर्जिताः] S₁Bh, °विवर्जिता S₂S₃ 29 देव] S₁, देवदेव S₂Bh, देवदे S₃ 29a अहं वः कथयिष्यामि] R, हन्त वः कथयिष्यामि S₁Bh, अहन्तवः(ः) कथयिष्यामि S₂, हन्त वः कथयिष्यामि S₃ (unmetrical) 29b °त्सनातनम्] S₁S₂S₃^{PC} RBh, °त्सनातन S₃^{ac} 29c व्रतं] S₂S₃RBh, व्रतम् S₁ 29d कामानवाप्स्यथ] S₂S₃A₃A₇^{PC} Bh, कामामवा(प्स्य)थः S₁ 30c ययौ] S₁S₂RABh, ययो S₃

अथ हिमगिरितुल्यचारुमूर्तिं वृषभवरं भगवांस्तदाभिरूढः ।
सुरगणसहितः प्रभुः सुमेरुं व्रतमुपदेष्टुमना जगाम शर्वः ॥ ३१ ॥

इति स्कन्दपुराणे दशोत्तरशतो ऽध्यायः ॥ ११० ॥

31a °तुल्य°] °तुल्यं R (unmetrical) **31b** °दाभिरूढः] °दाभिरूढः R **31d** शर्वः] सर्वम् R
Col. इति स्कन्दपुराणे रेवाखण्डे +दशोत्तरशतो+ ऽध्यायः R

31a °तुल्यचारुमूर्ति] °तुल्यचारुमूर्ति°{°र्त्तिर् A₇} A₃A₇, °तुल्यश्चारुर्त्ति A₄ (unmetrical) **31b** °दा-
भिरूढः] °दाधिरू{°रु° A₇(unmetrical)}ढः A **31d**] व्रतसुरमुपदेष्टुं जगाम सर्वशः A₃ (unmetrical),
व्रतमुपदेष्टु{°ष्टुं A₇} जगाम सर्वशः A₄A₇ (unmetrical) **Col.** इति{इति श्री° A₄} स्कन्दपुराणे एका-
शीतिसाहस्र्यां संहितायामम्बिकाखण्डे नवोत्तरशतं A

31(a³-b¹)(b⁶)(b⁹, c¹⁰, d⁶) S₁

31a हिमगिरितुल्य°] S₂S₃RABh, (गिरिहिमतुल्ये) S₁ • °मूर्ति] S₂RBh, (°मर्त्तिर्) S₁ (vowel ऊ
possibly lost), °मूर्ति S₃ **31b** भगवांस्तदाभि°] S₂, + °भगवांस्तदाभि° S₁, भगवान्सदाभि° S₃,
भगवांस्तदाभि° Bh **31c** °सहितः] S₂RABh, °महितः S₁, °सहितं S₃ • प्रभुः] S₁S₂RABh,
प्रभु S₃ (unmetrical) **31d** व्रत°] S₂S₃RABh, व्रत° S₁ • जगाम] S₁S₂S₃^{pc}RABh, जगाम S₃^{ac}
(unmetrical) • शर्वः] S₃Bh, शर्व इति S₁ (इति part of col.), सर्वः S₂ **Col.** ○ ॥ स्कन्दपुराणे
वराह रूपसंहारे आध्याय १६४ (in letter numerals) ॥ ○ S₁, स्कन्दपुराणे दशोत्तरशतो ध्यायः ॥ S₂, ○
॥ स्कन्दपुराणे नामाध्यायः ११२ (in letter numerals) ॥ ○ S₃, इति स्कन्दपुराणे हिरण्याक्षवधे वराहसंहारे
देवदेवस्य देवलोकगमनं नाम दशोत्तरशतो ध्यायः Bh